Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 2014–2015

21 501-02 Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken

Nr. 1456

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG
Vastgesteld 17 februari 2015

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken heeft op 10 december 2014 overleg gevoerd met Minister Koenders van Buitenlandse Zaken over:

– **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken van 4 december 2014 met de aanbieding van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 15 december 2014 (Kamerstuk 21 502-02, nr. 1444);**
– **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken van 21 november 2014 inzake het verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 17 november 2014 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1439).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Eijsink

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Van Toor

kst-21501-02-1456
ISSN 0921 - 7371
’s-Gravenhage 2015

Voorzitter: Eijsink
Griffier: Van Toor

Aanwezig zijn acht leden der Kamer, te weten: Ten Broeke, Eijsink, Voordewind, Van Bommel, Kuzu, Sjoerdsma, Knops, Servaes,

en Minister Koenders van Buitenlandse Zaken.

Aanvang 14.03 uur.

De **voorzitter**: Ik open de vergadering. Ik heet de Minister van Buitenlandse Zaken, de medewerkers, de mensen op de tribune en wellicht luisteraars elders van harte welkom. Welkom aan de leden. Wij bespreken vandaag de Raad Buitenlandse Zaken, met daarbij de geannoteerde agenda voor de Raad en het verslag van de Raad van 17 november. U bent in groten getale aanwezig. U krijgt vijf minuten spreektijd. Ik hoop dat u zich daaraan houdt, anders zorg ik daarvoor. Ik merk op dat er om 16.00 uur gelijk aansluitend een algemeen overleg is, en daarna nog een, waar de Minister ook bij zal zijn. We houden ons dus aan de tijd van 16.00 uur. Dat gaat zeker lukken.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Het interessante van de aanpak van de nieuwe Hoge Vertegenwoordiger is dat we niet alleen een agenda hebben, maar tegelijkertijd ook weten dat er een soort thematische bijeenkomst zal zijn. Het leek mij wel aardig om eens een keer niet de agenda te volgen. Mijn bijdrage richt zich voornamelijk op het thema dat mevrouw Mogherini deze keer heeft aangesneden, te weten ISIS, en ik pak daar een aantal actualiteiten bij. Er doen zich in elk geval twee pregnante voorbeelden voor. Ik wil het met name hebben over Libië en Iran. De Minister maakt gisteren zelf een volkomen terechte opmerking – ik hoorde het vanochtend ook nog in het Radio 1-journaal – dat Libië zo'n beetje het grootste gevaar voor stabiliteit en veiligheid in onze eigen regio aan het vormen is. 70% van alle bootvluchtelingen komt via Libië. Helaas zijn daar al 3.500 mensen bij omgekomen. Europa heeft tot nu toe op geen enkele manier een overtuigende buitengrenzenpolitiek weten te voeren. Wellicht is mijn opvatting bekend dat buitenlandse politiek in de Europese Unie in de allereerste plaats ook buitengrenzenpolitiek moet worden. Dat vergt meer dan alleen maar buitenlandse politiek. Dat vergt meer dan alleen de steun aan Noord-Afrikaanse staten. Dat vergt ook een integraal asiel- en migratiebeleid. Daar komen we ongetwijfeld op een ander moment op terug. Nu hebben we het over Libië. Drie jaar na de Libische burgeroorlog en de daaropvolgende val van Kadhafi is het land immers nog steeds verzand in chaos en geweld. Ik moet de Minister wel nazeggen dat toen we in Benghazi ingrepen – daar waren alle redenen voor, zoals eerder dit jaar ook voor de yezidi's het geval was – er daarbij niet diep en ook niet lang is nagedacht over hoe de end state er dan zou moeten uitzien. Nu hebben we vooral met een failed state te maken. Libië bestaat ondertussen uit twee regeringen. Tal van milities strijden om internationale erkenning en controle over de olierijkdommen van het land. Er is een groot twistpunt. Het geweld escaleert. Dat blijkt onder andere uit de luchtaanval eerder deze maand op de legerbasis in Tripoli. Het machtsvacuüm dat daar is ontstaan, biedt ruimte aan jihadistische elementen en, zoals al is geconstateerd, dus ook aan ISIS. In de stad Derna zou de jihadistische groep de Islamic Youth Shura Council drie mensen standrechtelijk hebben geëxecuteerd en zeker tot tien mensen publiekelijk hebben gegeseld. Het is bekend dat het Amerikaanse leger in Libië een trainingskamp van Islamitische Staat met een paar honderd strijders in de gaten houdt. Ik wil graag weten, zeker ook in het licht van de uitspraken van de bevelhebber van het Amerikaanse leger in Afrika, generaal Rodriguez, of de Minister deze berichten kan bevestigen. Wat onderneemt

de EU, al dan niet in samenwerking met niet-Europese partners, om Libië te stabiliseren? Wat gaat hier gebeuren? Ik denk dat dit dossier ons de komende jaren nog heel veel hoofdbrekens gaat bezorgen.
Een dossier dat ons nu al enige tijd hoofdbrekens bezorgt, is Iran. Ik had het genoegen om de afgelopen dagen met een aantal collega's in een NAVO-Assemblee bij de trans-Atlantische dialoog in Washington te zijn. Aan de vooravond daarvan was er ook een andere bijeenkomst – Washington is vergeven van dit soort bijeenkomsten – het zogenaamde Saban Forum, waarbij met name de Amerikanen en Israëliërs met elkaar spreken. Zoals we weten, zijn dat op dit moment nogal bekoelde verhoudingen. Iran was daar, begrijpelijk denk ik, het hoofdonderwerp van gesprek. De Amerikaanse overheid, vertegenwoordigd door de Minister van Buitenlandse Zaken en ook de vicepresident, ging tot «great length» om uit te leggen dat ze toch echt de breakout time – het moment waarop Iran een bom kan hebben geproduceerd – terugdringen, al was het maar omdat de internationale gemeenschap, en Israël niet in het laatst, gerust te stellen dat het met de onderhandelingen nog steeds de goede kant op gaat. Omdat wij zijn nieren nog niet echt hebben geproefd op het dossier Iran, wil ik van deze Minister weten of hij net als de Amerikaanse overheid zegt: beter geen deal dan een slechte deal. Wat de VVD-fractie betreft, is dat absoluut aan de orde: beter geen deal dan een slechte deal. De onderhandelingen zijn nu met drie maanden, maar maximaal met zes maanden, verlengd. Kerry had het dit weekend zelf over drie maanden. Ik maak mij grote zorgen over dit dossier. Dit is volgens mij de eerste keer dat we met de Minister over dit dossier spreken, maar ik wil graag weten hoe de Minister erin zit.
Gaat de verlenging van de onderhandeling op dit moment samen met verdere vrijgave van tegoeden? Ook Nederland heeft op dat vlak waarschijnlijk het nodige bij te zetten. Maakt de deblokkering van de tegoeden eigenlijk al deel uit van de overeenkomst die we al kennen, namelijk de overeenkomst van november 2013?
Ten slotte kom ik op de berichten die we lezen over de zwaarwaterreactor in Irak. Het schijnt dat die reactor alweer is opgestart. Is deze Minister ook bereid zich er mede namens Nederland voor in te spannen dat het Iraanse nucleaire programma vreedzaam blijft en niet tot verdere militaire escalatie in de regio leidt? Dat kunnen we er daar immers niet bij hebben.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik heb een aantal vragen voor de Minister van Buitenlandse Zaken, in eerste instantie over de strijd tegen ISIS. Daar ging 3 december jongstleden een top over, een anti-ISIS-top. Ik lees in de inzet van het kabinet dat het de diplomatieke contacten met landen in de regio wil intensiveren, waaronder Turkije, Saudi-Arabië, Qatar en Iran. Ik begrijp best dat de internationale gemeenschap deze landen nodig heeft in de coalitie tegen ISIS. Dat is ook het dilemma waarvoor we staan. Aan de ene kant zijn het landen waar we nucleaire besprekingen mee voeren, zoals Iran, of waar we grote problemen hebben met de mensenrechten, vrouwenrechten et cetera, zoals in Saudi-Arabië. Aan de andere kant heeft de internationale gemeenschap ze nodig om de strijd tegen ISIS te voeren. Wat bedoelt de Minister van Buitenlandse Zaken nu precies met het intensiveren van die contacten? Zijn dat handelscontacten? Zijn dat op andere manieren culturele contacten? Of is het sec gericht op de strijd tegen ISIS? Dan zou ik het begrijpen. Maar als het veel breder is, heb ik daar toch wel grote bezwaren tegen, gezien bijvoorbeeld Qatar, waar mensen onder vreselijke omstandigheden het WK voetbal van 2022 moeten voorbereiden en waar al honderden slachtoffers zijn gevallen.
Bij de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken vernamen we dat we medio december meer zouden horen over de inzet van 130 Nederlandse militairen die naar Irak zouden gaan. We zitten nu tegen medio

december aan. Wanneer krijgen wij meer informatie over de inzet van die 130 militairen?
Ik kom op de vluchtelingenproblematiek. In de geannoteerde agenda wordt eigenlijk geconstateerd dat Jordanië en Libanon geen nieuwe vluchtelingen meer aankunnen. De ChristenUnie heeft altijd gezegd, en ook altijd ondersteund, dat opvang in de regio de eerste prioriteit moet zijn voor deze vluchtelingen. We komen nu echter toch wel tegen de grenzen van die regionale opvang aan. We hebben daar vorige week nog met de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie over gesproken. Er lag een aangenomen motie van de Kamer om minstens 250 Syrische vluchtelingen, de meest kwetsbaren, op te vangen via UNHCR. Die waren al geselecteerd. We begrepen echter van het kabinet dat zelfs die 250 niet kunnen worden opgenomen. Ter vergelijking: in Duitsland mochten 30.000 uitgenodigde – let wel: uitgenodigde – Syrische asielzoekers binnenkomen. Dat aantal staat nog los van degenen die daar gewoon instromen, want daar hebben we in Nederland ook mee te maken. Als het een niet kan en wij het andere ook niet doen, wat blijft er dan nog over om te doen? We moeten verder kijken in de regio. Hoe zit het met de opname in landen, zoals Saudi-Arabië? Hoe zit het met betalingen voor de opvang in de regio, voor zover dat kan? Nogmaals, het zijn dilemma's. Wordt er echt druk op Saudi-Arabië uitgeoefend om mee te betalen aan de opvang in de regio? Tegelijkertijd is er het dilemma waarom Nederland niet bereid is, natuurlijk in samenspraak met de rest van Europa, om meer uitgenodigde asielzoekers op te vangen. Daarmee zouden we kunnen voorkomen dat ze hun familieleden verliezen in die gammele bootjes op de Middellandse Zee.
Ik kom op het vredesproces in Syrië. Ik zag dat de heer De Mistura van onderop bezig is met een vredesplan. Dat is een interessante gedachte. We zijn ook bezig geweest met de vrede in het Midden-Oosten, tussen Israël en de Palestijnen. Gelukkig hebben we daar een amendement over kunnen aannemen. Dat zijn kleine stappen maar misschien de enige om daar nu successen te boeken, dus ik steun ze van harte. Wel vraag ik de Minister hoe zo'n plan eruitziet. Betekent het dat je per plaats – ik zag ergens Aleppo staan – met het maatschappelijk middenveld of met lokale krijgsheren een staakt-het-vuren probeert te krijgen? Hoe gaat dat dan in zijn werk? Ik zie ook dat vertegenwoordiger De Mistura met rebellen praat, zowel met islamisten als gematigden. Dat onderscheid is mij al helemaal wat duister. De Free Syrian Army werd altijd als gematigd gezien, maar die zijn gedecimeerd. Dus met welke islamisten wordt er gesproken? De EU wil graag een rol spelen in het vredesproces in het Midden-Oosten. Welke rol kan de EU daar dan spelen?
De topfunctionaris van de Hamas, Imad al-Alami, staat op de terroristenlijst en heeft inmiddels onderdak gekregen, in Turkije. Is dat niet een haakje om zo'n NAVO-partner te vragen of ze iemand die op de terroristenlijst staat wel onderdak moeten geven? Kan de Minister dat punt opbrengen bij de Raad Buitenlandse Zaken?

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Er gaat terecht veel aandacht uit naar Irak, Syrië en de strijd tegen ISIS. Een van de vorige sprekers had het er al over: de werkwijze om in Europees verband meer thematisch te werk te gaan, is een werkwijze die kan aanspreken. Je kunt dan in het buitenlands beleid alle aandacht van alle landen in Europa op dezelfde crisis richten. Dat wil helemaal niet zeggen dat je andere crises onbesproken moet laten, of daar zelfs aandacht voor moet hebben, maar sommige dingen zijn nu eenmaal zo urgent en zo riskant, ook voor Europa, dat alle aandacht daarnaar uit moet gaan. Op dit moment gaat alle aandacht op de eerste plaats naar de situatie in Irak en Syrië. De Minister spreekt in de geannoteerde agenda terecht over de noodzaak van, naast de militaire agenda, een politieke en bestuurlijke agenda die uitgaat van inclusiviteit en stabiliteit. Wat dat betreft is het een buitengewoon goed teken dat

Bagdad eindelijk met de Koerden overeenkomsten heeft kunnen sluiten over de olie-inkomsten en achterstallige betalingen inzake het budget. Dat betekent dat Erbil en Bagdad weer een-op-een aan elkaar verbonden zijn. Dat is een goede zaak. Sterker nog, dat is hoogst noodzakelijk om tot enige vooruitgang te komen.

Een andere groep waar ook mee moet worden samengewerkt en waarnaar de inclusiviteit zich ook zou moeten uitstrekken, zijn de soennieten in Irak, die in het hartland van Irak toch de meerderheid van de bevolking vormen. Aan de ene kant krijgen zij zogenaamde bescherming van ISIS. Aan de andere kant hebben ze die bescherming ook nodig omdat zij ook worden bedreigd, bijvoorbeeld door sjiitische milities. De soennieten hebben echter ook afkeer van ISIS en het geweld dat ISIS ze oplegt en zelfs tegen soennieten pleegt te gebruiken. Hoe kunnen de soennieten van die aantrekkingskracht en bescherming van ISIS worden losgeweekt? Daarvoor is die politieke en bestuurlijke agenda noodzakelijk. Die gaat verder dan het benoemen van een paar soennieten in de centrale regering in Bagdad. Die gaat ook over het betrekken van de soennieten bij de politieke besluitvorming, en wanneer dat wordt gewenst – in sommige gevallen wordt dat gevraagd – ook over het actief betrekken van soennitische milities bij de strijd tegen ISIS. Soennieten vragen concreet om bewapening om zichzelf tegen milities van ISIS te kunnen beschermen. Dat gebeurt naar verluidt nog steeds niet. Heeft Europa daar aandacht voor? Wil Europa daar in Bagdad op aandringen om ervoor te zorgen dat steeds meer soennieten zich in een andere agenda dan die van ISIS kunnen herkennen?

Er wordt wel het een en ander gemeld over de militaire – ook Nederlandse – betrokkenheid, over de militaire inzet van de brede nationale coalitie. Er worden opslagplaatsen getroffen, er worden strijders getroffen, maar het is niet duidelijk wat nu het militaire beeld is van de resultaten. Er is al discussie gaande over het begrip «strijders». Wordt een strijder opgevat als in de zeg maar makkelijke Amerikaanse definitie – ik citeer de definitie uit andere crisisgebieden – «all military-age males in the strike zone», oftewel alle mannen van weerbare leeftijd in een gevechtsgebied? Dat betekent dat ook soennieten die zich daar bewegen en het helemaal niet met ISIS eens zijn, mogelijk slachtoffer worden van die militaire inzet. We horen er niets over. We horen ook niets over het aantal slachtoffers dat valt of over de burgerslachtoffers die wel worden gemaakt. Daar krijgen we heel sporadisch berichten over. Kan de Minister zich inzetten om op dat punt te zorgen voor meer openheid en meer berichten over wat de feitelijke resultaten zijn?

De Iraakse troepen worden getraind. Dat is ook nodig, al was het alleen maar om meer zicht te krijgen op wat de Iraakse troepen precies behelzen. Er is sprake van het fenomeen spooksoldaten: 50.000 soldaten, van wie er velen wel op de loonlijst stonden maar geen militaire activiteiten verrichten of zelfs helemaal niet bestaan. Er is sprake van militaire rangen die worden gekocht. De corruptie in het Iraakse leger is zo hoog, dat je eigenlijk nauwelijks kunt spreken van een leger, want een leger impliceert een commandostructuur waar mensen aan willen gehoorzamen. Dat is hier niet aan de orde. Kun je daar wel tegenop trainen? Graag een reactie van de Minister daarop.

De speciale Syrië-gezant De Mistura spreekt over een mogelijk plan dat steun krijgt van het Assad-regime en Rusland, namelijk om tot bevriezing van de situatie te komen, te beginnen in Aleppo. Dat zou een stap zijn die zeer veel waard is. Ik neem aan dat Europa die stap steunt. Maar wat wordt er gedaan om ervoor te zorgen dat bijvoorbeeld ook het Vrije Syrische Leger die stap steunt? Hoe zit het met de sjiitische milities die nu als grondtroepen in het gevechtsgebied opereren? Zij plegen ook oorlogsmisdaden. Dat is helaas al te vaak vastgesteld. Wat gebeurt er om dat een halt toe te roepen? Hoe zit het met de hulp die door 30 internationale humanitaire organisaties wordt gevraagd? Zij zeggen dat de

Syrische vluchtelingen echt meer hulp nodig hebben, zowel in de regio zelf als in andere landen. De heer Voordewind had het daar ook al over. In de omliggende landen is men echt aan de taks van wat men daar kan dragen. Wat gebeurt er om de moeilijkste gevallen, de meest getroffen mensen – ik denk aan wezen, gewonde ouderen, mensen met een handicap – concreet hulp te verlenen, eventueel buiten de buurlanden waar men echt aan die grens zit?

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Voorzitter. Het is mijn eerste keer in deze commissie en dat voelt natuurlijk wel anders. Ik zie op de agenda van de Raad Buitenlandse Zaken veel onderwerpen staan waarbij we de lijn van het kabinet tot op zekere hoogte kunnen volgen. Ik wil mijn spreektijd echter besteden aan een onderwerp dat niet op de agenda van de Raad staat en dat niet te maken heeft met het thema waarop de Raad Buitenlandse Zaken is ingesteld, maar dat eigenlijk wel op die agenda zou moeten staan vanwege de ontwikkelingen in de afgelopen periode in verschillende Europese lidstaten, namelijk de erkenning van Palestina. Nederland is van oudsher een gidsland geweest waar veel landen in de wereld vol bewondering naar kijken. Tegelijkertijd heeft het thema zijdelings toch wel relatie met het onderwerp, omdat het conflict dat ik aanhaal, de erkenning, een van de onderwerpen is voor de voedingsbodem waarom het gedachtengoed van ISIS eigenlijk bestaat. Nederland is een vooruitstrevend land, dat voorop loopt in de strijd als mensenrechten waar ook in de wereld worden geschonden. Wij zijn en worden nu voorbijgestreefd door andere landen in de wereld. Al 135 landen, leden van de Verenigde Naties, zijn overgegaan op erkenning. Zweden heeft onlangs Palestina erkend. Het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Frankrijk en België hebben een stap gezet richting erkenning. Andere Europese landen staan ook op de rit. Tijdens de begrotingsbehandeling hebben de geachte afgevaardigden van gedachten gewisseld over de erkenning van Palestina als staat. De Minister heeft het standpunt van het kabinet kenbaar gemaakt. Wij zijn de Minister erkentelijk voor het stapje in de goede richting, omdat hij heeft aangegeven dat hij de erkenning van Palestina niet uitsluit en daaraan wil bijdragen. Wij vinden het echter onvoldoende dat het instrument van erkenning alleen aan de orde kan zijn op een strategisch gepast moment, om daar vervolgens allerlei voorwaarden aan te koppelen. Ik zou overigens graag willen ingaan op wat een strategisch gepast moment is, want ik vind dat nogal vaag. In Nederland vragen heel veel mensen zich terecht af wanneer het Nederlandse kabinet nu eindelijk in actie komt. Wanneer gaat het Nederlandse kabinet eindelijk daden verbinden aan de veroordelende woorden die het kabinet constant uitspreekt wanneer er onschuldige burgerslachtoffers vallen, waaronder heel veel kinderen? Wanneer worden er daden verbonden aan woorden wanneer er weer een massale illegale nederzetting wordt gebouwd op bezet gebied? Wanneer worden er daden aan woorden verbonden die veroordelen dat het internationale recht met voeten wordt getreden? In ons land vragen heel veel mensen zich dat steeds vaker hardop af. Zij hebben recht op duidelijkheid en een rechtvaardig standpunt van dit kabinet. Vanochtend kwam ook nog het bericht binnen dat de oud-Palestijnse Minister Ziad Abu Ein is overleden na een confrontatie met het Israëlisch leger. Wij condoleren het Palestijnse volk en de internationale gemeenschap en spreken ons medeleven uit. Gaat de Minister dit ook krachtig veroordelen en zo ja, gaat de Minister waarde verbinden aan zijn veroordelende woorden? Laten wij er heel helder over zijn: wij zijn voorstander van een tweestatenoplossing, omdat wij geloven dat die vrede en stabiliteit in de regio zal brengen. Die oplossing komt wel steeds verder uit zicht als we de twee staten in kwestie niet dezelfde uitgangspositie geven. Wij zijn daarom voor het erkennen van de Palestijnse Staat. Ik wil de Minister en een aantal van mijn collega's hier van een illusie afhelpen, namelijk dat vrede kan worden bereikt door het standpunt van

het kabinet of door achter de Verenigde Staten aan te hobbelen of door de vrije hand te geven aan de Hoge Vertegenwoordiger Mogherini. Er kan simpelweg geen vrede komen zonder gerechtigheid. Dat hebben pogingen uit het verleden bewezen. Wij vragen de Minister daarom dit onderwerp tijdens de Raad Buitenlandse Zaken nadrukkelijk op de agenda te zetten.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Welkom aan de heer Kuzu. Laten we hopen dat hij ons nog van heel veel illusies kan afhelpen, want dat is altijd goed. Ik ben zeer voor meer realpolitik. Over die strategie, en of die nu wel of niet helpt voor een tweestatenoplossing, komen we ongetwijfeld nog wel weer te spreken. Ik hoop dat de heer Kuzu ook aan dat debat deelneemt. De heer Kuzu wil die staat Palestina zo graag erkennen, en dat wil ik ook graag een keer, maar kan hij mij schetsen waar dat land ligt? We hebben hier geen kaart, maar welke grenzen kent dat land? Kan de heer Kuzu mij aangeven wie daar wonen, of wie daar geacht worden te wonen? Kan hij aangeven aan welke autoriteit of aan welk bestuur wij een felicitatietelegram kunnen sturen nadat die erkenning heeft plaatsgevonden? Het is niet toevallig dat ik deze drie dingen vraag, omdat die vragen de basis zijn van het internationaal recht op basis waarvan Nederland doorgaans staten erkent. Dus kan de heer Kuzu de plek op de kaart aanwijzen, kan hij mij uitleggen wie daar gaan wonen en wie het bestuur is?

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Daar is in de afgelopen honderd jaar discussie over geweest. We hebben verschillende momenten gehad dat de internationale gemeenschap kon ingrijpen om die grenzen daadwerkelijk vast te stellen. Ik constateer echter tegelijkertijd dat als we die twee verschillende staten geen gelijke uitgangspositie geven, de onduidelijkheid die de heer Ten Broeke schetst constant zal blijven bestaan. Er worden massaal illegale nederzettingen gebouwd. Wat de grenzen van de Palestijnse Staat betreft: in 1967 is een zogenoemde groene lijn afgesproken. In 1947, 1948, 1949 hebben de Verenigde Naties daarover gesproken en zijn er grenzen vastgelegd. Het zou goed zijn als we daar een keer de knoop over doorhakken. Wat betreft wie de autoriteit is: er is op dit moment een Palestijnse Autoriteit en een regering van nationale eenheid. De volgende vraag was wie er gaan wonen. Ik heb het niet voor niets over een tweestatenoplossing, want we hebben te maken met het Palestijnse volk en met het Joodse volk. Die zouden vredig, in alle stabiliteit, naast elkaar moeten gaan wonen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Bij zoiets belangrijks als het erkennen van een staat, lijkt mij een van de basisvoorwaarden dat je kunt uitleggen waar die ligt, wie er wonen en wie die staat bestuurt. Het antwoord van de heer Kuzu geeft eigenlijk al aan hoe lastig dat is. Bij de grenzen van 1967 horen namelijk land swaps. De hele internationale gemeenschap weet dat en die land swaps zijn onderdeel van de onderhandelingen. Ik hoor de heer Kuzu niet over Gaza. Wij zien het bestuur daar overigens als een terreurbewind. Ik neem aan dat de heer Kuzu dat ook zo ziet. Als het gaat om de bevolking: de heer Kuzu weet ongetwijfeld dat de Palestijnen het land sinds 1948 hebben verlaten. De schattingen variëren van 5 tot 8 miljoen.

De **voorzitter**: Wat is uw vraag, mijnheer Ten Broeke?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Die Palestijnen zouden allemaal in die nieuwe staat van de heer Kuzu moeten kunnen wonen. Kan de heer Kuzu aangeven waar die staat nu precies ligt? Hoort Gaza er wel of niet bij? Wie is het bestuur en wie komen er te wonen? Zijn het de 2 miljoen Palestijnen die er nu zijn? Is het plus de 1,8 miljoen Palestijnen uit Gaza? Komen er 8 miljoen Palestijnen uit de rest van de wereld bij?

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Ik heb daar net een antwoord op gegeven. Wat ik in elk geval niet wil doen, is dat ik net als de VVD doorhobbel op de weg waardoor miljoenen mensen in dat gebied al 67 jaar lijden. In plaats van dat deze vraag aan mij wordt gesteld, zou de heer Ten Broeke zichzelf een eer bewijzen als hij zelf een antwoord probeert te formuleren op deze vragen in plaats van constant te wijzen op onmogelijkheden. Laten we de uitdaging aangaan dat we dat met elkaar bespreken en dat we antwoord geven op de drie vragen van de heer Ten Broeke in plaats van dat hij constant naar anderen wijst.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Welkom aan de heer Kuzu in de commissie. De heer Kuzu snijdt meteen niet een van de makkelijkste onderwerpen aan. Om met de laatste woorden van de heer Kuzu verder te gaan: daar heb je partijen voor nodig die er uiteindelijk uitkomen om tot die grenzen te komen. De heer Kuzu zegt zelf dat het vreedzaam met elkaar samenleven van de twee volkeren het uiteindelijke doel is. Is het dan niet verstandig dat je om tafel gaat zitten met de andere partner die je nodig hebt om die grenzen te bepalen, in plaats van dat je binnen de VN een alleingang organiseert? Is de heer Kuzu het daarmee eens?

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Dat is een heel terecht punt. Ik gaf al aan dat wij voorstander zijn van een tweestatenoplossing. De tweestatenoplossing en de vredesonderhandelingen kunnen alleen slagen – dat hebben we de afgelopen decennia volgens mij ook bewezen – als je de partijen die je mogelijkerwijs aan tafel wilt krijgen ook dezelfde positie geeft. Wat we van de afgelopen decennia kunnen leren, is dat de partijen in dezen niet de gelijke positie hebben om tot een vruchtbaar resultaat te komen. Ik wil een handreiking doen richting de ChristenUnie. Is de ChristenUnie bereid om dat niet gedurende het traject te doen maar om twee gelijkwaardige partners aan tafel te krijgen?

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Misschien is dat wel het probleem, want je hebt niet met twee maar met drie partijen te maken, waarvan één partij een terroristische organisatie is. Hamas hemelt na die vreselijke geweldsuitbarsting in een joodse synagoge het geweld op. Hamas-leden delen snoep uit in Gaza. Als de heer Kuzu werkelijk tot een tweestatenoplossing wil komen, heeft hij ook de Hamas aan tafel nodig. Hoe ziet de heer Kuzu dat dan?

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): De heer Voordewind weet als geen ander dat er op dit moment een regering van nationale eenheid is. Die is voor mij het aanspreekpunt.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. Ook van mijn kant welkom aan de heer Kuzu in deze commissie. De heer Kuzu blaast de discussie over de erkenning van Palestina inderdaad nieuw leven in. Ik wilde het ook over het vredesproces hebben. Er werd al even verwezen naar weer een zeer zorgelijke gebeurtenis die vandaag plaatsvond: de dood van een Palestijnse Minister onder onduidelijke omstandigheden. Al-Jazeera zegt dat hij te veel traangas zou hebben ingeademd. Associated Press zegt dat hij geraakt is door een traangasgranaat. Anderen spreken weer over een stootje met een geweerkolf en een hartaanval, zoals collega Ten Broeke zegt. Hoe het ook zij en hoe de feiten ook liggen, ik hoop dat het kabinet daar wellicht meer duidelijkheid over kan geven. De consequentie van de gebeurtenis lijkt zeer serieus, omdat er wordt gesproken over het stopzetten van de veiligheidssamenwerking met Israël. Als er één ding belangrijk is voor de stabiliteit en rust tussen deze twee volkeren, is het wel dat die constructieve samenwerking op het gebied van veiligheid doorgaat. Ik vraag het kabinet wat er precies is gebeurd. Klopt het dat die

samenwerking op veiligheid nu inderdaad stilligt en wat betekent dat voor de komende tijd?
We hebben al eerder gesproken over de rol van Europa. De vorige Minister van Buitenlandse Zaken wilde niet per se aan een grotere Europese rol in het vredesproces. Het merendeel van de Kamer heeft destijds volgens mij echter gezegd juist wel een grotere Europese rol te willen. Ik denk dat dat verstandig is, als je ziet dat Amerikaanse pogingen om het proces op te starten of te herstarten of een doorstart te geven, eigenlijk meerdere keren zijn mislukt. Ik hoor van deze Minister graag een inschatting of Mogherini al concrete plannen heeft hoe die Europese rol de komende tijd wordt ingevuld.
We hebben tijdens het begrotingsdebat inderdaad al uitgebreid gesproken over de erkenning. Ik wilde dat eigenlijk niet herhalen. De positie van de D66-fractie is wel bekend. Minister Koenders was in Amsterdam bij de PvdA en Pakhuis de Zwijger. Misschien vergis ik mij erin, want ik kon het alleen op Twitter volgen, maar ik begreep dat de Minister zich zou inzetten voor de erkenning van Palestina. Ik vraag maar even of dat het gewone kabinetsbeleid is of de aankondiging van iets nieuws?

Minister **Koenders**: Van wie was dat twitterbericht?

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik zal het nog even nazoeken, maar het was volgens mij van het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Ik hoor van de Minister dat hij het zelf zo in zijn eigen woorden zal hervatten. Op de PvdA-bijeenkomst zei de Minister ook nog iets anders interessants, over een ander thema. Hij zei dat het inderdaad oorlog is in Irak en Syrië, maar dat volgens hem – en collega Ten Broeke zei het ook al – het grootste gevaar op dit moment Libië is. Hij zei dat er te weinig is gedaan om Libië te normaliseren. Dat is volgens mij een rake analyse. Het roept echter ook de vraag op welke politieke conclusies op die analyse volgen. Wellicht is het nog te vroeg omdat Libië nu niet op de agenda staat, maar ik zou de Minister willen vragen: als Libië zo zorgwekkend is, welke stappen ziet Nederland om binnenkort te nemen, bilateraal dan wel in Europees verband? Ik begrijp dat Mogherini hierover een discussie wil die dieper gaat, dus ik vroeg mij af wanneer die dan ongeveer zou plaatsvinden.
Ik kom op het hoofdpunt van deze Raad Buitenlandse Zaken: Irak en Syrië, waar de Hoge Vertegenwoordiger Mogherini ook een groot debat over wil. We weten allemaal dat het aantal doden nu over de 200.000 is en het aantal vluchtelingen meer dan 3,5 miljoen bedraagt. Een klein lichtpuntje is dat de voedselhulp inmiddels weer is hervat, maar het voelt nog steeds als dweilen met de kraan open. Dat brengt mij op de conferentie die gisteren in Genève plaatsvond. Daar zijn nieuwe toezeggingen gedaan, zoals dat het aantal opvangplekken zal stijgen tot 100.000. De grootste toezeggingen kwamen van Noorwegen en Zweden. Mij viel echter vooral op dat Nederland niets nieuws had toegezegd en dat er geen bereidheid was om op dit terrein een belangrijk politiek en humanitair signaal te geven. Ik vraag me toch af of Nederland, aangezien de grenzen van de lokale opvang en opvang in de regio echt zijn bereikt, niet meer solidariteit zou moeten tonen. Nederland kan ook nog steeds bij de Saudi's of Koeweiti's aankloppen om dat te doen, maar ik vraag me af of Nederland niet naar zichzelf moet kijken. Ik vraag me ook af of Staatssecretaris Teeven hier alles bepaalt, of dat we ook nog kijken naar de diplomatieke, geopolitieke component. Wat zegt Nederland tegen al die andere landen die wel iets extra's doen?

De heer **Knops** (CDA): Voorzitter. Er staat een aantal punten op de agenda, dus daar zal ik me aan houden. Ik begrijp echter dat het deze commissie vrijstaat om volstrekt buiten de agenda te praten, dus dat heb ik dan ook weer geleerd. Het kabinet steunt het initiatief van De Mistura over de freeze-gebieden. Hopelijk kan dat de impasse die nu is ontstaan,

doorbreken, want het gaat uiteindelijk natuurlijk om een politieke oplossing. De eventuele val van Aleppo zou catastrofaal zijn. Volgens berichtgeving van de BBC oefent Turkije druk uit om actiever deel te nemen aan de anti-ISIS-coalitie. We hebben daar al een aantal keren over gesproken. Er zouden nog steeds grote aantallen jihadisten de grens overgaan. Turkije zou onvoldoende meewerken. Ik wil de Minister vragen of dit klopt. En als het klopt, waarom staat het dan niet in de geannoteerde agenda? De vraag is überhaupt hoe het zit met de relatie tussen Nederland en Turkije. We gaan daar nog een debat over hebben, dus ik ga ervan uit dat de Minister mijn vragen daarover niet gaat beantwoorden. Ik heb bijvoorbeeld vragen over het diplomatieke verkeer tussen Turkije en het kabinet, en over de verschillende bewindslieden die op verschillende toonhoogten gesprekken voeren. Het is in elk geval een feit dat Turkije het luchtruim nog steeds gesloten houdt voor luchtaanvallen op ISIS. Er zou een deal in de maak zijn met de VS. Hierin zouden de VS tegemoetkomen aan de wens van Turkije om in het noorden van Syrië een no-flyzone in te stellen. Wat heeft dit te maken met de bestrijding van ISIS? Hoe staat de Minister van Buitenlandse Zaken hierin? De Russen zien het in elk geval als een ernstige provocatie. De CDA-fractie heeft berichten vernomen dat Moskou met nieuwe wapenleveranties dreigt. Er zou al geavanceerde luchtafweer gestuurd zijn. Israël ziet dat weer als een bedreiging. Het heeft er alle schijn van dat de recente Israëlische luchtaanvallen in Syrië gericht waren op dergelijke luchtafweer. Hoe schat de Minister dit in? Deelt de Minister de opvatting van de CDA-fractie dat het eenzijdig instellen van een no-flyzone zonder VN-mandaat olie op het vuur is en de spanningen nog verder doet oplopen?

Ik kom op ISIS. De terreurbeweging blijft de Koerden in Kobani belegeren. Onlangs vonden er van verschillende kanten weer allerlei aanvallen plaats. De aanwijzingen stapelen zich op dat deze aanvallen onder meer vanaf Turks grondgebied worden uitgevoerd. Er is sprake van een zelfmoordaanval op een grenspost en een aanval vanaf graansilo's. De aanvallen vinden plaats in een soort no man's land, waar eigenlijk geen toezicht is tussen de grens met Syrië en Turkse troepen. Volgens vertegenwoordigers van de Koerden, het Syrisch Observatorium voor de Mensenrechten, maar ook een bekende analist van RUSI (Royal United Services Institute), is het zeer waarschijnlijk dat ISIS inderdaad vanaf Turks grondgebied heeft geopereerd. Dat is verontrustend, want dat maakt het allemaal nog onduidelijker. Het voedt immers opnieuw de beschuldigingen dat Turkije ISIS steunt dan wel niet verhindert dat ISIS daar kan opereren. Dat lijkt mij zeker iets om bij Turkije opheldering over te vragen in de contactmogelijkheden die de Minister de komende tijd ongetwijfeld nog heeft. Graag een reactie daarop van de Minister.

Ik kom op Oekraïne/Rusland. De Minsk-akkoorden van september zijn wankel. Er zijn nog steeds dagelijks schendingen, maar gelukkig zijn er geen grootschalige militaire operaties. Er is wel forse troepenopbouw te zien, ook op de Krim. De zogenaamde voedselkonvooien dragen ook niet echt bij, zoals de Minister terecht aangeeft in zijn brief. Het is dus goed dat de EU-sanctielijst is uitgebreid met dertien separatisten en vijf separatistische entiteiten. Er is wat het CDA betreft ook geen enkele reden om die sancties te versoepelen. Waar staat Nederland ten opzichte van eventuele aanscherping van sancties? Ik meen dat de heer Servaes daar in eerdere instantie op gepreludeerd heeft, dat aanscherping een optie zou kunnen zijn. Ik ben benieuwd hoe de Minister daarin staat. De sancties zijn in elk geval effectief. In de internationale media lezen we allerlei berichten dat de Russische economie hard wordt geraakt. De koers van het Kremlin verandert echter niet zichtbaar. Sterker nog, gezien de onderscheppingen gisteren en het vluchtschema van de Russische luchtmacht gaan ze gewoon door met hun koers.

De South Stream is afgeblazen. Dat zorgt ook voor wat dynamiek in het gebied. Er worden gasdeals gesloten met Turkije. Poetin en Erdogan

samen op de foto, dat is een bijzondere combinatie. Hoe beoordeelt de Minister het dat NAVO-lidstaat Turkije dit soort allianties aangaat? Hoe verhoudt zich dat tot de Nederlandse inzet jegens Rusland? Eigenlijk omzeilt Turkije op die manier de sancties die de EU aan Rusland oplegt. Dat is dus wel een zorgelijk punt. Rusland mengt zich aan de oostkant in de eurozone: Moldavië, Transnistrië, Balkan, Republika Srpska. Het blijft opvallend hoe het reisschema van Poetin eruitziet. Wat betekent dit voor onze politiek vanuit de EU? De geannoteerde agenda vermeldt helemaal niets over een potentieel destabiliserende rol van Rusland in onze eigen EU-politiek. Ik wil graag een reactie van de Minister op dat punt.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Ik zit helemaal aan het einde van het rijtje. Ik zit wel op links, in elk geval voor onszelf, maar voor de kijkers is het weer andersom. Het heeft een goede reden dat ik aan het einde zit, want ik was namelijk nog even bij de schrijfmarathon van Amnesty. Die is vandaag, op mensenrechtendag. Ik wil de eerste 20 seconden van mijn spreektijd gebruiken om de collega's aan te sporen nog even een bijdrage te leveren, in een kamertje hierboven.
Het is terecht dat Syrië/Irak/ISIS als groot thema is geagendeerd. Ik concentreer mij even op Syrië. We hebben ons bij de artikel 100-procedure uitgebreid gebogen over waarom we wel in Irak en niet in Syrië ingrijpen. Een van de redenen waarom de PvdA-fractie ingrijpen in Syrië niet zag zitten, was het gebrek aan een internationale strategie hoe de impasse daar te doorbreken. Het is dus heel belangrijk dat het nu op de agenda staat, in elk geval in EU-verband, met de basis die daar door de speciale VN-gezant voor is gelegd met het zogenaamde Freeze Plan. Ik hoor daar toch graag, net als collega's, een uitgebreidere appreciatie van de Minister op. Op zichzelf is het verstandig om van onderop te beginnen, waar het gebleken is dat we van bovenop de diverse Genève-initiatieven er niet in slagen de impasse te doorbreken. De vraag is wel wat de kansen voor dit specifieke initiatief zijn, om vanuit Aleppo, vanuit plaatselijke wapenstilstand te proberen uit te bouwen. Wat zijn de risico's? «Freeze» klinkt als begrip interessant, maar het lijkt toch dicht te liggen tegen wat we in het verleden ook wel «safe havens» noemden: kleine gebieden die we afschermen. We kennen alle problemen die we daarmee in het verleden hebben gehad. Graag een reflectie van de Minister op zowel de kansen als de risico's van dit voorstel. Wie is er verantwoordelijk voor zo'n lokale wapenstilstand? En met wie sluit je die? Dat lijkt me bijzonder ingewikkeld. Het is hierbij ook belangrijk waar de VS naartoe gaan. Er staat een nieuwe Minister van Defensie klaar. De algemene analyse is dat die ministerswissel plaatsvindt omdat de VS iets in het beleid inzake ISIS willen veranderen. Wat kan de Minister daarover zeggen? Ik begreep dat de Minister en marge van de anti-ISIS-coalitie vorige week met John Kerry heeft gesproken. Graag daar ook een toelichting op van de Minister.
Ik kom op de situatie in Oost-Oekraïne. Over twee dagen vindt er een bijeenkomst plaats die als het vervolg op de Minsk-top kan worden beschouwd. De Minsk-top heeft wel iets kunnen doen om het geweld te temperen, maar de top heeft bepaald niet tot een echte wapenstilstand of het begin van een vredesakkoord geleid. Je zou het een dode letter kunnen noemen. We moeten voorkomen dat we van initiatief naar initiatief gaan zonder dat er iets op de grond verandert. Ik heb eerder in een debat gezegd dat we niet alleen een akkoord moet hebben over de afspraken die je met elkaar maakt en wat je gaat doen. Je moet volgens mij ten minste twee extra elementen hebben. Ten eerste: hoe controleer je die afspraken en hoe zorg je ervoor dat die afspraken worden nageleefd? Ten tweede: hoe maak je het inzichtelijk welke consequenties het heeft wanneer afspraken worden geschonden? Neemt de EU deel aan de vervolgbesprekingen? Minsk-2 noem ik die maar eventjes. Brengt de EU deze twee elementen in? Wordt ervoor gezorgd dat we niet alleen afspraken hebben, maar dat er ook een controlemechanisme en duide-

lijkheid is over wat er gebeurt? Je moet dan inderdaad in de sfeer van extra sancties denken.
Ik ga ook even buiten de agenda om, namelijk naar Moldavië. De verkiezingen hebben daar weliswaar tot een overwinning van pro-Europese partijen geleid, maar er zijn toch wel ernstige berichten van monitors die daar onvolkomenheden hebben gezien. We moeten landen als Moldavië, Oekraïne en Georgië steunen, maar we moeten ook kritisch zijn. Als we dat niet doen, verliezen we onze geloofwaardigheid. Ik heb dat eerlijk gezegd weinig gehoord. Herkent de Minister zich in dat beeld? Is het de inzet van de Minister om een kritisch geluid te laten horen inzake Moldavië en de manier waarop de verkiezingen zijn georganiseerd?
Ik kom op het Midden-Oosten Vredesproces, zoals we dat vroeger in elk geval noemden. Ik begrijp dat er naast een Europees initiatief voor de Veiligheidsraad ook een initiatief in voorbereiding is van de drie grote lidstaten Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Het initiatief hangt nauw samen met de erkenningskwestie. Is het de Minister bekend wat dat initiatief inhoudt? Is Nederland daar zelf ook bij aangesloten?

De **voorzitter**: Hiermee is een einde gekomen aan de inbreng van de Kamer in eerste termijn.

De vergadering wordt geschorst van 14.45 uur tot 14.55 uur.

De **voorzitter**: Ik heropen de vergadering. De leden hebben twee interrupties.

Minister **Koenders**: Voorzitter. Ik dank de Kamerleden voor de vragen. Ik wil vooraf één opmerking maken. We vinden elkaar vandaag in de Kamer op een moment dat het inderdaad internationale mensenrechtendag is. Het is goed om daar aandacht aan te besteden. We hebben gisteren de Mensenrechtentulp uitgereikt aan de organisatie Mideast Youth. Deze organisatie werkt in het Midden-Oosten op een heel innovatieve en ambitieuze maar ook heel serieuze manier vooral met jongeren, op het terrein van de rechten van minderheden, vrede en muziek. Die muziek is dan gerelateerd aan het oplossen van problemen. We hebben een aantal gesprekken gehad met die organisatie. Zoals vandaag al aan de orde is gesteld, is het goed om daar even aandacht aan te besteden.
Op het ogenblik bevinden we ons in een situatie waarin ik de mensenrechtensituatie in het afgelopen jaar echt dramatisch verslechterd vind. Ik zeg daar niets nieuws mee, maar het is goed om het even te benoemen. Autocratische landen winnen steeds meer aan invloed, waardoor de beperktheden voor de burgermaatschappij en de vrije pers echt groter aan het worden zijn. We hebben het enorme transformatieproces in het Midden-Oosten gezien, met de enorme problematiek van vervolgingen van mensen die een bepaald geloof hebben. We zien in de wereld een toenemende islamofobie, een antisemitisme. Het is goed om na te denken hoe we daar elke dag een bijdrage aan kunnen leveren om het te verminderen. We moeten een taalgebruik hanteren dat behulpzaam is bij het oplossen van die problemen.
We treffen elkaar bovendien op een moment dat er al een groot aantal internationale bijeenkomsten zijn geweest. Misschien dat de leden daarom gedeeltelijk buiten de agenda zijn gegaan. Die bijeenkomsten vinden natuurlijk ook hun weerslag op de Raad van de Ministers van Buitenlandse Zaken volgende week. Het is goed dat de ISIS-coalitievergadering van vorige week wordt genoemd. Ik zal daar beperkt één of twee dingen over zeggen, want het is niet het hoofdpunt van de agenda. We hebben een OVSE-top gehad en een NAVO-Raad. Deze organen hebben overigens allemaal een verschillende samenstelling. Het is voor het Nederlandse kabinet en volgens mij ook in de Europese Unie van belang dat we ervoor zorgen dat we in die verschillende organisaties

complementair en coherent opereren. Dat is niet zo makkelijk. Een heleboel leden – vooral de heer Voordewind en volgens mij ook de heer Knops hebben daar aandacht aan besteed – hebben impliciet of expliciet opmerkingen gemaakt over bepaalde landen waar we misschien minder goede relaties mee hebben, of waarmee het in elk geval ingewikkeld is om in een coalitie mee samen te werken. Het Nederlandse kabinet moet afwegingen maken, met de leden, zodat er overeenstemming is over bijvoorbeeld de strijd tegen ISIS, of bijvoorbeeld over het effectief maken van het Midden-Oostenproces, of bijvoorbeeld over dat we vinden dat we inzake Libië een aantal dingen willen bereiken. Die afwegingen zijn moeilijk en we moeten die zo coherent mogelijk maken. Die zullen zeker niet altijd coherent gemaakt kúnnen worden. Nederland kan daar maar een beperkte rol in spelen. Het is echter goed om dat misschien vooraf te zeggen. We hebben het nu over de Raad voor de Ministers van Buitenlandse Zaken van de Europese Unie, maar daar speelt dat natuurlijk wel een rol bij. Soms kun je iets minder of iets meer scherp optreden, afhankelijk van de grotere belangen en de prioriteitenstellingen die we hier gezamenlijk hebben gemaakt.

Er was een vraag gesteld over de bijeenkomst van vorige week. Het was een belangrijke bijeenkomst. Er waren meer dan 60 landen. In die bijeenkomst is in een zeer ingewikkelde coalitie – met verschillende belangen, met verschillende historie, met verschillende cultuur, met misschien ook verschillende respectering van mensenrechten of manieren waarop ze tegen conflicten aankijken – in elk geval met elkaar opnieuw vastgesteld dat de strijd tegen ISIS van groot belang is. De bijeenkomst heeft een aantal effecten opgeleverd, maar het is nog lang niet afgerond. De Nederlandse bijdrage is – ook middels informele voorbereidingen die we met een aantal landen hebben gehad – om in elk geval te zeggen dat we op drie punten essentieel beter moeten samenwerken. Ten eerste moeten we beter samenwerken als het gaat om gedeelde prioriteiten voor een inclusieve Iraakse regering. Ik kom daar zo nog even op terug, want dat komt ook nog aan de orde in het hoofdthema van de vergadering van Ministers van Buitenlandse Zaken. Ten tweede gaat het om het belang van een politieke oplossing voor Syrië. Ten derde moeten we zorgen voor een optimale samenwerking en coördinatie binnen de coalitie en de internationale gemeenschap. Er is veel meer over die bijeenkomst te zeggen, maar gezien de agenda van vandaag wil ik het even kort benoemen.

Er is gezegd dat het als thema vooropzetten van een problematiek een goede manier is voor de Hoge Vertegenwoordiger om te werken. Je kunt ook elke keer alle problemen bespreken. Die problemen zijn ook allemaal belangrijk, zeg ik er direct bij in de richting van iedereen. Je kunt niet ineens iets weglaten. We moeten als Europese Ministers wel meer als een orkest werken. Sommige landen werken soms iets meer aan bepaalde problemen. Ik kom straks nog even terug op Libië. We moeten er tegelijkertijd voor zorgen dat we een aantal punten niet al te lichtvaardig ter discussie stellen. Daarom is het goed dat van ISIS, Syrië en Irak nu een hoofdthema is gemaakt. Dat betekent niet dat bijvoorbeeld conclusies inzake Zuid-Sudan of Libië niet aan de orde komen. Libië is overigens nu wel op de agenda gezet, vanwege de urgentie. Ik heb dat onderwerp speciaal besproken in de voorbereiding met de Italiaanse regering toen ik tien dagen geleden in Rome was.

Ik kom terug op het hoofdpunt, te beginnen met de situatie in Syrië. Dat was ook het hoofdpunt van de Nederlandse regering. Afgezien van de militaire component, die essentieel is, gaat het er nu om na te denken over de vraag waar die militaire strategie landt, ook in de richting van een politieke oplossing die zeer ingewikkeld en complex is. Tot nu toe heeft een aantal speciale vertegenwoordigers van de VN zich erop kapotgebeten. Er is geen eenheid over in de Veiligheidsraad. In de regio waarover de leden spraken, zijn er verschillende belangen. Het is een regio waar in feite proxyoorlogen worden uitgevoerd, vaak sektarisch ingevuld, om

regionale macht. Die oorlog wordt ook uitgespeeld in Syrië. Dat maakt de oplossing zeer complex. In dat licht is, mede op Nederlands verzoek, de heer De Mistura uitgenodigd om zijn benadering te komen toelichten bij de Ministers van Europese Zaken. Ik kan de leden dus nog niet een direct antwoord geven op alle vragen over de benadering van de heer De Mistura, omdat hij ermee bezig is hoe hij dat het beste kan doen. Iedereen in de coalitie, maar ook zeker de Ministers in de Europese Unie, maakt zich zorgen over de moeizame impasse waarin het conflict in Syrië verkeert, met die gigantische mensenrechtenschendingen.
De plannen van De Mistura zijn natuurlijk geen deus ex machina, en ook geen oplossing voor alles. Het is een benadering waarin misschien gekeken kan worden of we verder kunnen komen. Laten we daar maar eens even mee beginnen. Ik denk dat de woorden «van bovenaf» of «van onderop» – zo staat het in de brief, dat geef ik direct toe – misschien niet helemaal de juiste zijn. Ik denk dat het beide moet zijn. Ze moeten op elkaar aansluiten, zou je kunnen zeggen. Ten eerste is er – ik geloof dat de heer Van Bommel en de heer Servaes dat hebben genoemd – de dramatische situatie in Aleppo. Deze stad wordt in feite aan drie kanten ingesloten: aan de ene kant het Syrische leger, aan de andere kant een deel van ISIS, en een heel klein stukje waar, wat wel genoemd wordt, gematigde oppositie aanwezig is. Dat is een zeer risicovolle situatie. Dat de heer De Mistura daar nu een prioriteit stelt, is denk ik alleszins essentieel. Ten tweede gaat het over de bevriezing. Daar zitten risico's aan en er zitten ook kansen in. De benadering begint inderdaad ergens. Het staakt-het-vurenonderdeel moet wel deel worden van een breder pakket, waarin het communiqué van Genève, of onderdelen daarvan, nadrukkelijk naar voren komt. Het is dus niet alleen van onderop en we gaan ... Niet «we» maar De Mistura moet ik zeggen, want hij is in de lead. Het betekent niet dat hij nu geen gesprekken wil hebben, juist met Rusland, de Verenigde Staten en de regionale spelers. Ik denk dat het essentieel is dat die twee tot elkaar komen. Als dat niet het geval is, heeft zo'n lokale benadering niet zo veel zin. Maar men zal wel ergens moeten beginnen. Bij het specifieke geval van Aleppo zouden internationale waarnemers betrokken moeten worden voor controle op de naleving van het staakt-het-vuren en de vrije toegang voor humanitaire hulpverleners. De Mistura zou nader moeten toelichten hoe dat zou kunnen werken. Er is gevraagd of bij deze bottom-up benadering, die ook gekoppeld moet zijn aan internationaal overleg, ook met anderen wordt gesproken. De Mistura spreekt, voor zover ik weet, niet alleen met de oppositiegroeperingen en het regime van Assad, maar ook met de internationale gemeenschap, waaronder belangrijke spelers zoals Iran, Rusland en Turkije. Het is ook essentieel dat hij dat doet. Het is echt een illusie om te denken dat we een oplossing voor Syrië kunnen bedenken zonder met alle spelers te spreken. Overigens spreekt hij niet met ISIS of Jabhat al-Nusra, zeg ik er direct bij tegen de heer Voordewind.
Ik ben benieuwd naar de benadering van De Mistura en hoe hij dat rationeel weet in te vullen, want de duivel is in de details. Uit de gesprekken die ik vorige week heb gevoerd, heb ik wel de indruk gekregen dat er iets meer – ik zeg het heel voorzichtig – mogelijkheden zijn om de internationale spelers bij elkaar te brengen. Ik denk dat dat alleen via de Verenigde Naties kan omdat daar een deel van het probleem ligt, namelijk verschillende visies tussen bijvoorbeeld Rusland, de Verenigde Staten en anderen, waarmee de legitimiteit van de Verenigde Naties en hun speciale vertegenwoordiger van belang is om tot een oplossing te komen. Tegelijkertijd heeft lokaal staakt-het-vuren ook grote risico's. Ik denk dat we daar wel voorzichtig mee moeten zijn en dat zal ik ook naar voren proberen te brengen in het gesprek volgende week in Brussel. Vaak betekent een staakt-het-vuren dat partijen zich kunnen herbewapenen. In het verleden heeft dat risico's opgeleverd in de zin van versterking van het regime van Assad. De benadering die nu met alle spelers wordt gezocht –

nogmaals, zonder garanties – is een bottum-up benadering met internationale waarnemers, waarbij geprobeerd wordt dit op een wijze te doen die zo'n versterking niet als consequentie heeft. Dat is aardig ingewikkeld. We kunnen er heel lang over spreken hoe dat wel of niet zou kunnen. Laat ik zeggen dat het een benadering is die groeiend steun krijgt. Ik was afgelopen weekend in Bahrein op een bijeenkomst van veel Ministers uit de regio en uit verschillende landen uit Europa. Je ziet dat er langzaam maar zeker meer steun voor komt. De uitdrukking «langzaam maar zeker» is in dit geval eigenlijk helemaal niet geschikt gezien de urgentie van de situatie, maar niemand kan hier natuurlijk op zijn eentje een doorbraak forceren.
De dramatische humanitaire situatie blijft voortduren natuurlijk. Ik meen ook dat een aantal Kamerleden gesproken heeft met de Jordaanse regering. In Libanon is een groot aantal vluchtelingen en Turkije neemt enorm veel vluchtelingen op. Dat is een enorm zware belasting voor Turkije en de regio. Het gaat vaak de draagkracht te boven van de landen die in die regio liggen. Terecht is gezegd dat er ook andere landen in die regio zijn die hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Nu is het niet altijd zo dat iets meteen gebeurt als Nederland zegt dat het moet gebeuren. Het instrument van diplomatieke druk moeten we dan ook zodanig inzetten dat het effect heeft. Ik zou overigens willen zeggen dat Nederland echt niet disproportioneel meedoet, integendeel. De cijfers die werden genoemd zijn waar. Ik wijs er wel op dat er in Nederland een relatief groot aantal asielzoekers en vluchtelingen uit Syrië zijn. Die problematiek heeft de Kamer ook besproken met de Staatssecretaris. Wij zijn een van de grootste financiers van vluchtelingenhulp. Sinds het begin van de Syrische crisis hebben we meer dan 114 miljoen euro besteed aan bijdragen voor humanitaire hulpverlening in Syrië en de regio. Libanon, Jordanië, Irak, Turkije, Egypte zijn landen die nu onder grote druk staan. Dat bedrag is inclusief de 30 miljoen uit het Relief Fund die afgelopen september is toegezegd. Wij hebben ook opnieuw geld gereserveerd voor 2015 voor humanitaire hulp aan Syrische vluchtelingen en ontheemden. Dat moet ook. Naar aanleiding van het uitbreken van de crisis in Irak heeft Nederland een bijdrage van meer dan 17 miljoen geleverd aan de hulpverlening van de Iraakse IDP's (internally displaced persons). Er zijn nog een aantal andere programma's en projecten, waarop ik nu gezien de tijd niet zal ingaan. Maar ik zou wel willen zeggen dat Nederland echt een goede bijdrage levert aan de UNHCR Pledging Conferentie, waar Staatssecretaris Teeven is geweest, en aan de conferentie over resettlement of Syrian refugees. Het is altijd te weinig. Het is te weinig voor alle landen op het ogenblik. Gezien de dramatische situatie is het terecht dat de Europese Unie hier een hoofdpunt van haar beleid van maakt in december. We moeten zien of we daarmee verder kunnen komen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): We moeten het debat dat we vorige week met de Staatssecretaris hebben gevoerd niet overdoen, dat klopt, maar we hebben hier wel een andere invalshoek. Ik lees in de stukken dat het kabinet maar ook de Raad zegt dat landen in de regio echt aan hun taks komen. Ook tijdens de conferentie in Berlijn is gezegd dat Europa meer uitgenodigde asielzoekers moet opnemen. Er is een aantal van 100.000 genoemd en Europa zit nu op de helft. Ik voel toch een soort spanningsveld tussen Buitenlandse Zaken aan de ene kant, die begrip heeft voor de landen in de regio die zeggen «wij kunnen niet meer», en de Staatssecretaris aan de andere kant, die zegt «wij wachten wel even af, want de regio heeft de eerste voorkeur». Hoe gaat de Minister van Buitenlandse Zaken dat gesprek nu aan met zijn collega van Veiligheid en Justitie, die zegt: wij houden de grenzen dicht voor de uitgenodigde asielzoekers. Ik heb het even niet over de mensen die in bootjes hier komen en mensenhandelaren hun geld moeten betalen, maar over door de UNHCR uitgenodigde asielzoekers.

Minister **Koenders**: De regering spreekt zoals altijd met één mond en dat geldt ook voor dit onderwerp. Los van dit specifieke geval wijs ik er overigens op dat er een zeer nauwkeurige samenwerking bestaat tussen Staatssecretaris Teeven en mijzelf. Heel kort geleden hebben we nog zeer goed samengewerkt op het terrein van vluchtelingen uit diverse regio's. Ik was vertegenwoordiger en hij is in Rome geweest bij een bijeenkomst van Ministers van Buitenlandse Zaken en Ministers die zich met vluchtelingenzaken bezighouden. De bijeenkomst was belegd om te spreken over een geïntegreerd beleid. Ik ben het met de Kamer eens dat er ten aanzien van migratie, immigratie, vluchtelingen en uitnodigingen altijd een relatie is tussen Buitenlandse Zaken en Immigratie. Ik zeg er nogmaals bij dat het totaal aantal opgevangen Syriërs vele malen hoger is dan die 250. De Kamer heeft vorige week gesproken over de reden van deze afweging. We hebben in 2013 bijna 3.000 aanvragen gehad en in 2014 al meer dan 6.000, die in bijna alle gevallen toegang krijgen. Ik zou dus – hoe ongelooflijk moeilijk de situatie ook is – zeker niet de indruk willen wekken dat Nederland niet optimaal bijdraagt met financiële middelen, opvang en hulp aan de regio, integendeel.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik kan me goed indenken dat de Minister niet alle details van het asielbeleid kent, dat is ook niet zijn onderwerp. Het klopt dat wij meer dan 6.000 mensen aan de poort hebben gekregen, maar het ging op die conferentie in Berlijn juist over de uitgenodigde vluchtelingen van UNHCR, voor wie de omliggende landen een appel hadden gedaan op andere landen omdat zij het zelf niet meer konden. Daar spreek ik de Minister van Buitenlandse Zaken op aan. Het gaat er dus om dat uitgenodigde asielzoekers, de mensen die het meest kwetsbaar zijn en niet zelf de reis kunnen maken, toegang zouden moeten kunnen krijgen tot Europa. Vandaar dat ik die extra 250 noemde.

Minister **Koenders**: Ik ben op de hoogte van het verschil tussen uitgenodigde vluchtelingen via de UNHCR en de groep waarover ik het zojuist had. Er is vorige week een debat over geweest – wat ik hier niet over zou willen doen – waarin de regering haar positie heeft bepaald. Die is vandaag niet gewijzigd.
Over Syrië heb ik al even gesproken. Ik zou nog iets willen zeggen over de situatie in Irak, want ook dat is essentieel. Ik wil eerst zeggen dat de Kamer begin volgende week een brief is toegezegd over de coalitie van ISIS en over onze verdere bijdrage, onder andere via de trainingsmissie en op een aantal andere terreinen in Irak. Er is dan ook de mogelijkheid om er nog uitgebreider op in te gaan. Er zal preciezer ingegaan worden op de effectiviteit van de acties, wat Nederland daar precies aan bijgedragen heeft, maar ook de nadere precisering van het begin van mogelijke trainingsacties in Bagdad en Erbil komt aan de orde. Ik zal binnenkort zelf naar Irak gaan. De datum is nog niet bekend, al zou ik me daar toch niet over uitlaten. Van belang is wel om te zeggen dat we vorige week uitgebreid gesproken hebben met de nieuwe Iraakse regering. Ik heb een uitgebreid gesprek gehad met de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken, Al-Jaafari. We hebben een aantal punten aan de orde gesteld die ook door de Kamer aan de orde zijn gesteld. Ten eerste vind ik het positief dat die nieuwe regering er is. Ten tweede moeten we natuurlijk goed kijken naar de uitvoering, want na de tamelijk desastreuze ervaringen met de voorgaande Iraakse regering maken wij ons allemaal zorgen. Een aantal punten van zorg staat centraal: inclusiviteit, decentralisatie, de rechten van minderheden en de hervorming van het Iraakse leger. De heer Van Bommel heeft een aantal zeer terechte opmerkingen gemaakt over spooksoldaten en een aantal brigades dat niet functioneert. Dat is natuurlijk ook de reden waarom we daar een bijdrage willen leveren, want er ligt een groot probleem. Een relatief voordeel in Irak, vergeleken met Syrië, is misschien dat er nu een politiekere strategie is, die nog lang niet

geslaagd is, maar waaraan we wel allemaal gehouden zijn die te helpen invullen. Nederland doet dat onder meer via de militaire kant. Op de vergadering van de Europese Unie en in het gesprek dat ik met Al Jaafari heb gehad, ging het natuurlijk over een aantal andere zaken. Ten eerste – en dat hoef ik hier niet te herhalen, het is door de Kamer ook allemaal gezegd – is het van belang dat er op papier een start gemaakt wordt en begonnen wordt met de uitvoering ten aanzien van onder meer de decentralisatie, de olie-inkomsten uit Mosul en Kirkuk en de manier waarop ambtenaren worden betaald in de Koerdische autonome regio. Ten tweede zijn de mensenrechten van belang. Dit betreft sjiieten en soennieten en het sektarisme dat versterkt is door de regionale machtspolitiek en door het gebrek aan inclusiviteit. Volgens mij ligt daar ook een kans, niet meer dan dat, maar het is een kans. De essentie is natuurlijk dat mensen niet naar ISIS gaan maar dat zij bij gematigde soennitische groeperingen of gematigde veiligheidstroepen of op een andere manier actief worden. Daar hoort wel een beleid bij en daar is ook met Al-Jaafari over gesproken. Als ik naar Irak ga, zal dat de kern van het gesprek zijn. Ik ben er niet bij voorbaat pessimistisch over. Veel mensen zijn lid geworden van ISIS, waaronder oud-strijders van het Iraakse leger, maar ook vele anderen die betrokken zijn geraakt bij de verschrikkingen van ISIS, die op zich wel terug te winnen zouden kunnen zijn, zeg ik heel voorzichtig. Het is essentieel dat de Iraakse regering dit uitstraalt in haar beleid. De sjiietische strijdgroepen die mensenrechten schenden, vormen ook een enorm probleem. We zijn er echt nog lang niet. Er is nu onder grote druk een nieuwe Iraakse regering gekomen, er is ook een begin van een meer politieke strategie en er zijn bijdragen van de internationale gemeenschap. Je ziet dat ISIS weliswaar nog belangrijk is – en we weten dat het militaire aspect een politiek is van maanden en zeker niet van dagen of weken – maar dat er ook iets mogelijk is. De Europese Unie zal dit moeten versterken en in een strategie moeten vatten. Vandaar dat we die bijeenkomst hebben in december, want dat betekent natuurlijk ook concreet: programma's. Moet er bijvoorbeeld een politiemissie komen? Ik heb daar geen oordeel over op dit moment, maar ik heb wel een aantal ideeën opgedaan in de gesprekken die we gevoerd hebben. Dat mag ook wel, want als er een militaire strategie is terwijl de politieke kant niet goed is ingevuld, zijn we in disbalans.
Door velen is gesproken over de diverse landen in de buurt en of die een goede of een minder goede rol zullen spelen. Daar is natuurlijk een heleboel over te zeggen omdat het een ingewikkelde coalitie is – daar bestaat geen enkel misverstand over. Als het conflict ook een strijd is van regionale belangen, waarin diverse landen een rol spelen – misschien moet ik het iets diplomatieker formuleren als Minister van Buitenlandse Zaken – dan is het van belang dat in ieder geval met alle landen gesproken wordt en dat alle landen erbij betrokken worden. Dat is best lastig, want er zijn ook landen bij waarin mensenrechten worden geschonden. We moeten afwegingen maken, maar de prioritaire noodzaak is ervoor te zorgen dat er een zekere mate van veiligheid en stabiliteit komt in die regio waar nu zoveel mensen omkomen. Het gaat niet ten koste van alles en de verschillende regeringen zullen dus ook een afweging moeten maken. Een aantal Kamerleden heeft er vragen over gesteld. Ik denk aan de opmerking van de heer Ten Broeke over de rol van Iran bijvoorbeeld. Ik denk dat Iran – nog even los van de nucleaire problematiek, daar kom ik zo op terug – een deel van het probleem is, maar ook een deel van de oplossing. In die zin zullen we dat dus aan de orde moeten stellen. Iran zelf ziet ISIS als dreiging, maar beschouwt de coalitie tegen ISIS – tenminste, dat zijn de uitlatingen die ik gehoord heb vanuit Iran – als zwak en ineffectief. In ieder geval is het van belang dat de Europese Unie in gesprek gaat met Iran omdat de strijd tegen ISIS een gedeelde zorg is. Er zit natuurlijk nog een heel andere agenda bij, namelijk de steun van Iran aan de regering van Assad. Ik denk dat diplomatie

belangrijk is, daar kunnen we niet omheen. Ik zou overigens direct tegen de heer Ten Broeke willen zeggen dat het nooit zo kan zijn dat om die reden verlichting mogelijk is van de eisen die noodzakelijk zijn om te voorkomen dat Iran een risico vormt bij de proliferatie van nucleaire wapens. Ik ben het met de uitlating van de heer Ten Broeke eens: het is beter nu uit te stellen dan een slecht akkoord te tekenen. Daar zijn de Amerikanen, de Europeanen, de Israëli en eigenlijk iedereen het wel over eens. Dat betekent niet dat we in de tussentijd niet goed moeten kijken naar de betekenis hiervan. De Kamer weet dat de deadline niet is gehaald mede omdat men van beide kanten op alle punten een compromis wilde. Er zijn natuurlijk altijd twee kanten bij onderhandelingen. Maar voor de Nederlandse regering is het overduidelijk dat we straf moeten zijn op de nucleaire problematiek. Belangrijke punten zijn de verrijkingscapaciteit, het opschorten en opheffen van sancties pas als dat echt goed geregeld is en het belang van de duur van de overeenkomsten. De inzet is er nu op gericht om in maart 2015 overeenstemming te bereiken, die eind 2015 technisch uitgewerkt kan zijn. De break-out capacity is natuurlijk essentieel. De manier waarop het compromis nu geformuleerd is, is direct gerelateerd aan de veiligheidseisen. We krijgen nu natuurlijk een problematiek in Iran zelf, waar verschillende groeperingen een visie hebben op dit geheel. In Europa en ook in het Amerikaanse Congres is er discussie over. Hoe wordt tegen dit interim-akkoord aangekeken? Maar ik zou willen zeggen – en dat is ook een antwoord op een vraag die hierover gesteld is – dat de E3+3 (Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië plus China, Rusland en de Verenigde Staten) hebben ingestemd met de voortzetting van de tijdelijke, zeer beperkte, sanctieverlichting onder het interim-akkoord tot 30 juli. De Verenigde Staten zullen maandelijks 700 miljoen aan bevroren overzeese Iraanse tegoeden vrijgeven van een totaal van 4,9 miljard. Dit is wat ik wilde zeggen over Iran.
Aan de andere kant hebben we Turkije.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik wil het toch graag nog even over Iran hebben. Ik denk dat het niet zonder betekenis is dat de Minister de uitspraak «beter geen deal dan een slechte deal» overneemt wat betreft het nucleaire dossier van Iran. Ik ben van mening dat er geen belang groter is dan het voorkomen van nucleaire proliferatie of zelfs maar een verdere disbalans in het Midden-Oosten als Iran een offensief nucleaire capaciteit zou verkrijgen. Nu weten we allemaal dat er een kleine verlichting komt met die 700 miljoen, maar tegelijkertijd is ook de verwachting dat het nieuwe Amerikaanse Congres vanaf januari met nieuwe sancties zal komen. Dan krijgen we een disbalans tussen wat Europa wil aan de ene kant en de Verenigde Staten aan de andere kant. Wat is de inzet van Nederland als er van Amerikaanse zijde weer nieuwe en zwaardere sancties worden aangekondigd?

Minister **Koenders**: Ik heb geleerd om geen hypothetische vragen te beantwoorden. Ik denk ook niet dat het verstandig zou zijn. Ik denk ook dat het Nederlandse parlement het niet plezierig zou vinden als ik een oordeel zou moeten vellen over wat het Amerikaanse Congres al dan niet gaat doen. Het lijkt mij van belang dat alle partijen dit interim-akkoord accepteren en niet verder belasten. Het zit qua veiligheid scherp in elkaar, daar is goed over nagedacht.
Over de rol van Turkije zou ik nog iets willen zeggen. Gezien de eerdere afspraak met de Kamer dat er nog een apart debat komt over andere aspecten van Turkije, wil ik eigenlijk een verband leggen met de problematiek die nu op de agenda staat: ISIS, Syrië en Irak. Ik kan hiermee wellicht een aantal vragen beantwoorden, in het bijzonder die van de heer Knops over de bufferzone. Het instellen van een eventueel kleine of tijdelijke bufferzone langs de Turkse grens – los van de vraag of je dat zou willen – vergt een grote militaire capaciteit, waarbij het onduidelijk is wat

dan precies het resultaat zal zijn van zo'n kleinere, tijdelijke bufferzone. Los je daar nou eigenlijk iets mee op? Ik heb daar grote vraagtekens bij, het lijkt mij zeer complex en het lijkt mij ook niet haalbaar, zowel vanwege mandaatskwesties als vanwege uitvoeringskwesties. Ten eerste bieden de bestaande VN Veiligheidsraadresoluties hiervoor onvoldoende rechtsgrond. Militair afgedwongen no-fly zones zijn alleen rechtmatig op basis van zo'n resolutie. Het is de Kamer bekend dat zo'n resolutie er niet is – nog even los van de vraag of de Kamer vindt dat die er zou moeten zijn. Ten tweede vergt het instellen van een dergelijke zone enorme militaire capaciteit en is het zeer gecompliceerd gezien de afmetingen van het Syrische luchtruim en de kwaliteit van de Syrische luchtverdediging aan de westzijde van Syrië. Daarnaast zou de capaciteit die zou worden ingezet ten koste gaan van de capaciteit om ISIS-doelen op de grond aan te vallen, en zou het ook – ik denk dat dat een risico is – Assad ertoe kunnen bewegen luchtverdedigingscapaciteit in te zetten. De Nederlandse regering heeft daar dus grote vraagtekens bij. We zijn niet zeer enthousiast over dat voorstel. Ten aanzien van een aantal andere aspecten denk ik dat het goed is dat we ons de strategische positie van Turkije realiseren en een beetje de beschrijving kennen van de situatie waarin Turkije zit, nog los van de appreciaties die door de Kamer gegeven zijn en waar we vanavond ook weer over spreken bij de toetredingsonderhandelingen van de Europese Unie. Turkije heeft een enorme grens met Syrië en neemt een enorm aantal vluchtelingen op. Ik vind het echt belangrijk dat ze dat doen. Ze zijn van belang voor ons om de gesprekken te voeren over de fighters. Er is een enorme grens, maar wij willen toch graag dat die goed gecontroleerd wordt. Het gesprek met Turkije is essentieel binnen de betrekkingen die wij hebben. Zoals bekend is de relatie tussen Turkije en de Koerden moeizaam. Dit onderwerp is hier diverse malen aan de orde geweest. De PKK is aangemerkt – overigens ook door de Europese Unie – als een terroristische organisatie, maar tegelijkertijd zijn er vredesbesprekingen gaande. Het is volgens mij essentieel dat die gevoerd blijven worden en dat er door beide kanten in geïnvesteerd wordt. Dat is nog steeds niet onmogelijk, naar mijn smaak. Tegelijkertijd zien we ook wel een beetje beweging. We hebben nu gezien dat de peshmerga's de grens over konden en ik denk dat het belangrijk is dat dat is gebeurd. De Turkse suggestie over de bufferzone deel ik niet. Turkije blijft een van de belangrijke partners in de strijd tegen ISIS. Over dit element van de strijd hebben we niet dezelfde mening, maar ik denk dat het van belang is dat een aantal belangen – zoals ik net noemde: de fighters, de opvang van vluchtelingen – worden besproken met Turkije. Dat heeft mevrouw Mogherini deze week gedaan. Het staat niet in de brief, want mevrouw Mogherini is er afgelopen maandag geweest. Zij heeft juist gezegd: voor ons is Turkije van belang als partner in de strijd tegen de terreur, maar ook als belangrijke opvangmogelijkheid voor vluchtelingen en om een gezamenlijke strategie mee op te bouwen ten aanzien van de freedom fighters.

Over het Iraanse nucleaire programma heb ik al gesproken.

Ik ben blij dat de Kamer een aantal vragen heeft gesteld over Libië. Ik heb dat gisteren ook met opzet aan de orde gesteld omdat ik dat echt een onderschat probleem vind. Het wordt onderschat in de publieke opinie. De risico's voor Europa op allerlei terreinen worden onderschat, en niet eens alleen voor Europa, maar ook voor gedeelten van Noord-Afrika en zelfs van de Sahel. We moeten dus meer aandacht besteden aan dit probleem waarbij het zo moeilijk is in te grijpen als het te laat is; kijk naar hoe moeilijk we nu een oplossing vinden voor Syrië. We moeten mensen ondersteunen in Syrië en Irak, hoewel het daarvoor ook al heel laat is. De situatie is zorgwekkend. Er wordt gestreden om de controle van de twee grootste steden en intussen proberen rivaliserende regeringen de controle te krijgen over de staatsinstellingen. Uiteraard veroordelen we de enorme mensenrechtenschendingen en het geweld. We roepen ook op tot een

staakt-het-vuren door bemiddeling van de VN. De gezant, Bernardino León, zal de komende week een nieuwe start proberen te maken met een politiek proces. Dat is geen naïeve benadering, al zou je dat kunnen vinden met zo veel strijdgroepen, waarvan er twee elkaar fors dwarszitten. Ik denk dat het mogelijk is, al denk ik niet dat het makkelijk zal gaan. Ik zal hier misschien de volgende keer terugkomen en moeten zeggen: het is mislukt. Maar ik denk dat het wel mogelijk zou moeten kunnen zijn. Het is het zogenaamde Ghadames II-proces. Hij probeert daar alle partijen aan tafel te krijgen. We moeten dit een kans geven. Maar Bernardino León kan dit niet alleen doen, zoals dat ook geldt voor De Mistura. De landen in de regio die betrokken zijn bij het conflict in Libië en die zich er ook zorgen over maken omdat ze aan de grens liggen, zullen druk moeten uitoefenen om het mogelijk te maken dat daar gesproken wordt. Als Libische partijen weigeren om zich aan de dialoog te committeren en de geweldescalatie zich voortzet, dan zou er een nieuwe aanpak nodig zijn. We moeten bespreken wat dat zou kunnen zijn. Daar zullen we tijdens de RBZ al over spreken. Nu is het politieke spoor leidend en moeten partijen aan tafel gedwongen worden. We kunnen ook gebruikmaken van een wat harder middel: het voorbereiden van sancties ten aanzien van partijen. Daar is al een zekere basis voor gelegd in de VN Veiligheidsraadresolutie 2174. Ik zou nog iets willen zeggen over de olie-inkomsten en de rol van de Centrale Bank. Niet onbelangrijk. Er zijn twee parlementen die allebei vinden dat zij het parlement zijn. Dat is een uitspraak van het Constitutionele Hof van Libië, dat in ieder geval bekritiseerbaar is. Er is een Centrale Bank die nog functioneert, maar tegelijkertijd financiert. De financiering van de strijdgroepen komt daar aan de orde.

Er was nog een specifieke vraag van de heer Ten Broeke over generaal Rodriguez. Ik ben uiteraard bekend met de uitspraak van de Verenigde Staten over ISIS-kampen in Libië. Het is bekend dat groepen zich in Libië loyaal hebben verklaard aan ISIS, met name de Islamic Youth Shura Council, die delen van Derna onder controle heeft en een strijd voert tegen gematigde groepen over de controle van de stad. Ik wijs er overigens op dat ISIS iets meer is dan copycatgedrag. Daarom heb ik er gisteren ook extra op gewezen. Je ziet dat nu overal kalifaatjes worden georganiseerd in Noord-Afrika, zelfs in de Sahel, omdat men zich identificeert met ISIS. Soms is dat dus ook heel gevaarlijk. Ik bedoel niet te zeggen dat het niet gevaarlijk is als het copycatgedrag is, maar dan kun je nog zeggen: oké, het is copycatgedrag. In Libië is het een risico, ik denk dat generaal Rodriguez daar gelijk in heeft. Overigens kan ik de berichten die ons nu bereiken over onthoofding en moorden niet bevestigen. Uiteraard zal dat onderzocht moeten worden. Er is geen enkele twijfel over dat we de situatie zeer serieus nemen.

Dan kom ik nog op een aantal punten die niet op de agenda staan, maar waar niettemin een aantal vragen over gesteld zijn. Ten eerste naar aanleiding van het laatste nieuws dat bij een demonstratie de Palestijnse autoriteit de heer Ziad Abu Ein om het leven is gekomen – ik dacht dat de heer Kuzu mij daarnaar vroeg. De exacte omstandigheden zijn nu nog niet duidelijk, het is eigenlijk net gebeurd. Volgens de media zou hij overleden zijn als gevolg van het optreden van de IDF (Israel Defense Forces). Er zijn inmiddels ook weer andere berichten over. Ik ben uiteraard zeer bezorgd daarover. Het is een zeer tragisch incident wat direct onderzocht moet worden en wat kan leiden tot nieuwe spanningen en escalatie. Er moet in ieder geval direct een onderzoek worden ingesteld door Israël en de Israel Defense Forces. We zullen dit uiteraard nauwgezet volgen. Wij roepen ook op om de kalmte te bewaren en de situatie niet verder te laten escaleren. Dat is echt nodig in die enorm escalerende situatie op het ogenblik. We hebben dat een paar weken geleden ook gezien in Jeruzalem, waar alle partijen alle begrijpelijke emoties hadden.

We hebben het voorrecht om wekelijks over het Midden-Oosten te spreken. We zijn ook bereid om dat dag en nacht te doen. Naar aanleiding

van de vragen van de heer Servaes over de rol van de Europese Unie en de VN en over de erkenning van de Palestijnse Staat wil ik beginnen met de grotere rol van de EU. Tijdens de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken hebben we naar voren gebracht dat in de huidige constellatie, die strategisch fors veranderd is, de Palestijnse Autoriteit een weg zoekt via de Verenigde Naties en Israël nauw contact zoekt met Arabische landen in de regio. Daar heb ik met Minister Lieberman over gesproken en ook met de Minister van Buitenlandse Zaken van de Palestijnse Autoriteit. In de Verenigde Staten is sprake van een grote frustratie naar aanleiding van het gebrekkige verloop van de onderhandelingen tot nu toe. Een aantal Kamerleden heeft daarop gewezen. Gezien de escalatie en de radicalisering in de regio is het absoluut essentieel dat er opnieuw onderhandelingen komen, waarbij de rol van de Europese Unie belangrijk kan zijn, zoals ook een meerderheid van de Kamer heeft uitgesproken. Tijdens het begrotingsoverleg is dit besproken en is mevrouw Mogherini gevraagd in kaart te brengen hoe dit het beste kan gebeuren. Er zijn nu een aantal sporen, maar ik kan er maar een paar dingen van zeggen, want het is nog lang niet uitgekristalliseerd. We hebben ook gezegd: laat haar dat nou even doen, zonder allerlei taboes van tevoren of allerlei andere dingen, we gaan kijken wat zij kan doen. Er zijn een aantal sporen, waarvan er een de VN Veiligheidsraad is, waar discussies gaande zijn. Wij zitten niet in de Veiligheidsraad, maar ik hoop dat we daar wel over twee jaar zitten. Dat zullen we zien. In ieder geval wordt in de Veiligheidsraaddoor Amerika, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk gesproken over de mogelijkheid om tot een resolutie te komen. Of dat gaat lukken is nog onduidelijk. Wordt er ook met Nederland over gesproken? Uiteraard heb ik mijn contacten met deze regeringen, overigens ook met de Europese vertegenwoordigers in de Veiligheidsraad, maar zij gaan erover. Ik kan op dit moment niet zeggen waar dat op uitkomt, maar het is in ieder geval de bedoeling te proberen het idee naar voren te brengen dat we ook een VN-legitimatie moeten hebben om weer tot serieuze onderhandelingen te komen. De discussies gaan onder andere over hoe en met welke criteria er deadlines in de tijd moeten zitten. Dat is een kant van de zaak. De andere kant is dat wij natuurlijk allemaal zoeken naar een manier om opnieuw tot onderhandelingen te komen – dit naar aanleiding van een gesprek dat ik met de Minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten heb gevoerd vorige week. We zoeken allemaal de beste weg daarvoor. Er zijn nu een aantal mogelijkheden om met het VN-spoor, met nieuwe activiteiten van de Amerikaanse regering en met mevrouw Mogherini in samenwerking met een aantal regionale Arabische landen – daar hebben we vorige week ook over gesproken met de Minister van Buitenlandse Zaken van Egypte – te bekijken of we verder kunnen komen. Ik zie daar wel beren op de weg, laat dat duidelijk zijn. Het gaat helaas een periode duren voor er verheldering is over de situatie in Israël gezien de verkiezingen en er is een enorm conflict tussen Hamas en de PLO, wat nauwelijks verder komt. Maar niettemin is dat gelijk een reden om te zeggen: als die partijen zo moeilijk met elkaar omgaan en er zo'n risico van escalatie bestaat, moeten we alles uit de kast halen om het te doen. Ik heb de indruk dat er weliswaar nog grote verschillen van mening zijn – die zijn er altijd op dit terrein – maar dat de convergentie tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten en een aantal andere landen in de regio wel voldoende groeit om een reële stap te kunnen zetten. Wat mij betreft is die stap urgent.
Ik kom op het punt van de erkenning van de Palestijnse Staat. Ik zou het kort willen houden omdat we daar ook een apart debat over gehad hebben, maar het is uiteraard een heel legitieme vraag die ook in veel andere parlementen op het ogenblik wordt gesteld. Zoals u weet heeft de Zweedse regering nog voor haar val de Palestijnse regering erkend, al weet ik niet of dat formeel ook al op papier gebeurd is voordat de regering viel. Mijn ambtenaren zeggen dat dit het geval is. Een groot aantal

Europese regeringen heeft in het verleden al de Palestijnse Staat erkend omdat ze vroeger deel uitmaakten van het Warschaupact. Er is eigenlijk maar één regering waarvan ik weet dat ze lijkt over te gaan tot bilaterale erkenning en dat is Ierland. Ik zal dat nog preciezer weten als alle vergaderingen daarover, die nu plaatsvinden, zijn afgerond. Over de erkenning van de Palestijnse Staat heb ik namens de Nederlandse regering het standpunt ingenomen dat dat voor ons nu niet aan de orde is. De reden daarvoor is dat de poging om tot onderhandelingen te komen – die nu aan de orde is en die ik net naar voren bracht – niet wordt bevorderd door deze erkenning. Dat is in ieder geval een van de redenen, er zijn ook nog wel andere. Natuurlijk wil de Nederlandse regering de Palestijnse Staat erkennen. Dat geldt overigens voor bijna iedereen, want we willen komen tot een tweestatenoplossing. In andere parlementen, inclusief Spanje, België en Frankrijk, hebben we gezien dat de parlementen en de Ministers precies dezelfde positie innemen als de Nederlandse regering. Wij willen graag erkenning mogelijk maken, maar het is om een aantal redenen onverstandig dat nu te doen. Het hoort een onderdeel te zijn van de onderhandelingen die gevoerd worden en het zal daar, zoals de Engelse regering heeft gezegd en ook Minister Steinmeier, op een strategisch moment worden ingezet als het mogelijk is dat te doen. Dat zeg ik er direct bij. Het is een onderdeel van de discussie binnen de Europese Unie. Maar de Europese Unie gaat daar niet over in the end. Het is een bilateraal besluit dat zal worden genomen door de Nederlandse regering als zij vindt dat dat moet gebeuren. Dat is de positie die de Nederlandse regering nu ingenomen heeft en die is inmiddels niet veranderd. Hij sluit eigenlijk aan bij de overgrote meerderheid van de Europese lidstaten en ook bij de debatten in die lidstaten. Kijk naar de resoluties die er zijn. Sommige lidstaten gaan verder dan andere, maar de regeringen hebben eigenlijk allemaal dezelfde positie, behalve dan de regering van Zweden en mogelijkerwijs die van Ierland, naast de landen die ik zojuist noemde.

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Ik dank de Minister voor het antwoord. Ik merk dat de Minister het in zijn beantwoording nadrukkelijk heeft over de rol van de Verenigde Staten, de rol van de Verenigde Naties en de rol van de Europese Unie. Aan het einde van de beantwoording had de Minister het ook over de rol van de Nederlandse regering, waarvan hij vindt dat deze aansluit bij heel veel Europese lidstaten, maar naar mijn mening juist veel verder afstaat van de regering. Ik zou dan ook graag willen doorvragen naar de verantwoordelijkheid die de Nederlandse regering zou willen nemen om de tweestatenoplossing te bevorderen met als specifiek punt: wat is nou precies het strategische moment? De Minister geeft aan dat hij beren op de weg ziet. Zou hij een inkijkje willen geven naar het moment dat we de erkenning wel aan de orde kunnen stellen?

Minister **Koenders**: Ten eerste ontslaat het Nederland uiteraard niet van een eigen positie als je over de Verenigde Staten of een aantal andere Europese landen praat. Ik zei ook dat het een bilateraal besluit is van Nederland dat men al dan niet zou willen nemen. Ten tweede heb ik duidelijk gemaakt dat ik vind dat het niet aan de orde is. Dat is een duidelijke politieke positie. Ten derde hebben we in Europa met elkaar afgesproken: laat mevrouw Mogherini aan het werk gaan, laten we dat nou eens even afwachten. Erkenning is daar zeker niet direct een instrument voor; laat daar geen misverstand over bestaan. We proberen nu verder te komen met een tweestatenoplossing waarin we zo spoedig mogelijk kunnen overgaan naar de erkenning van een Palestijnse staat. Ik denk dat iedereen dat hier in de Kamer wil. Op dat moment zullen wij samen met andere landen kijken hoe dat zowel juridisch als politiek het beste kan. Dat is de positie van de Nederlandse regering. Het is niet zo dat

ik het niet verder met de Kamer zou willen bespreken, maar we hebben daar al een vrij lang debat over gehad en de positie van de Nederlandse regering is op een klein element aangepast, dat is belangrijk. Ik ben eerlijk gezegd wel blij dat ernaar gevraagd wordt, want ik zag de afgelopen weken in een aantal kranten een onjuiste formulering daarover. We spreken natuurlijk over een subtiel punt dat politiek essentieel is en waar veel mensen in de Nederlandse samenleving en de internationale samenleving naar kijken. Het is een symboolconflict en daarom zijn zaken als erkenning en wanneer je daartoe overgaat politiek relevant. Maar hier zit een Minister die alles zal proberen om die tweestatenoplossing verder te brengen. Daar zijn helemaal geen taboes bij. Er zijn wel juridische regels bij en die zullen wij, wanneer dat essentieel zou kunnen zijn, bespreken met andere collega's, wetende dat het in the end een Nederlands soeverein besluit is.

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Ik dank de Minister nogmaals voor het antwoord. Het «symboolconflict» schoot bij mij toch even in het verkeerde keelgat. Er sterven daar mensen. We hebben vanochtend nog gezien dat daar een Minister, een speciale voorzitter van een commissie, is gestorven, doodgeschoten door de borst. De vraag is dan: hoeveel ellende hebben we nog nodig om dat gepaste strategische moment in te zetten? Ik heb ook heel goed geluisterd tijdens de begrotingsbehandeling, maar ik zou graag meer inzage willen hebben in het gepaste moment. Wanneer vindt de Minister het juridisch en strategisch een gepast moment? Daar hoor ik veel te weinig over.

Minister **Koenders**: Dat zou een misverstand zijn, maar laat er geen misverstand over bestaan: het woord «symboolconflict» is niet bedoeld om te zeggen dat er niet enorm veel menselijk lijden is. Ik ben daar geweest en heb het van alle kanten gezien. Daar is dus geen misverstand over. «Symboolconflict» wil zeggen dat het een conflict is dat landen en mensen in de wereld aangaat, misschien soms nog meer dan andere conflicten in de wereld. Niet voor niets praten wij er bijna elk overleg over tot in detail. Dat is de reden waarom ik het noemde. Ik wilde op geen enkele manier de indruk wekken dat het niet belangrijk zou zijn of dat we niet bezig zijn met het menselijk lijden dat er elke dag plaatsvindt. Verder heb ik er geen nadere opmerkingen over te maken. Ik heb de positie van de Nederlandse regering geschetst. Helaas gaan we in herhalingen vervallen.
Ik heb nog vragen te beantwoorden over de Minskakkoorden en de situatie in Moldavië.
Ten aanzien van het Minskproces heb ik het woord «kruispunt» gebruikt, zeg ik tegen de heer Servaes, omdat we nu al sinds 9 september dagelijks te maken hebben met destabilisatie, met gebrek aan mogelijkheden om aan de grens te kijken en met groene mannetjes. Op een gegeven moment kun je je afvragen of het werkt of dat je gewoon moet zeggen: er is geen Minskproces. Dit is vorige week aan de orde geweest omdat iedereen zich er zorgen over maakte, zeker de Nederlandse regering, ook tijdens de OVSE. Dat was geen gemakkelijke bijeenkomst vorige week. Het was een kille bijeenkomst, laat ik het zo maar zeggen, waar we bijna 40 jaar na Helsinki in kille verhoudingen tot elkaar stonden. Er is niettemin wel op allerlei manieren, ook informeel, gesproken met de Russische Federatie. Ik heb ook gesproken met de heer Lavrov, maar dat is misschien niet het belangrijkste. Het belangrijkste is dat er gesproken is door Kerry en anderen. Ik kan uiteraard niet voor hen spreken. Ik wijs er alleen op dat dat kruispunt er is en dat er na het bezoek van president Hollande aan Moskou en telefoontjes tussen Porosjenko en Poetin een andere situatie is ontstaan. Ik wil niet zeggen dat men op het kruispunt al is afgeslagen en dat het er ineens positief uitziet, maar er wordt in ieder geval gesproken over de uitvoering van het staakt-het-vuren, wat

overigens niet lang geduurd heeft. Daar ben ik dus sceptisch over. Maar goed, het gebeurt. Misschien is het wel belangrijker te weten of de trilaterale contactgroep, die eigenlijk niet goed bij elkaar kwam, deze week inderdaad over de kern van het probleem gaat praten. Deze contactgroep, die bestaat uit Rusland, de separatisten en de Oekraïense regering, bekijkt of er een duurzamere oplossing kan komen die precies gaat volgens de Minskovereenkomst: controle aan de grenzen, geen drones die elk moment weer gejamd worden, het zware geschut van de lijn halen, de uitwisseling van gijzelaars et cetera. Het korte antwoord is: ja, het is een kruispunt. Er zijn forse woorden gesproken tijdens de bijeenkomst vorige week en er is veel overlegd. Ik heb de situatie geschetst voor de komende dagen. Uiteraard gaan we dit evalueren tijdens de ministersvergadering van Europese Zaken. We hebben nog precies tien minuten, we zijn bijna klaar.
De appreciatie van de verkiezingen ...

De **voorzitter**: Wellicht willen de leden nog een tweede termijn, Minister.

Minister **Koenders**: Misschien is die niet nodig als alle vragen beantwoord zijn.
Nederland verwelkomt de verkiezingen in Moldavië. Ze zijn redelijk vrij en eerlijk verlopen. Nederland deelt de zorgen over een groot aantal onregelmatigheden, zoals die ook door de Kamerleden geschetst zijn. Ik vind het belangrijk dat ook Moldavië een land blijft waar de Europese waarden essentieel zijn en waar vrij gekozen kan worden. Daarom denk ik wel dat het belangrijk is dat in Chisinau de aanbevelingen van de OVSE over het verbeteren van de verkiezingscyclus worden aangenomen. De winst voor de huidige coalitie geeft haar een helder mandaat van de kiezer voor de uitvoering van de hervormingsagenda via de implementatie van het EU-associatieakkoord. Daar zijn overigens geen shortcuts. We verwachten dat er zichtbare vooruitgang geboekt wordt in de bestrijding van corruptie en dat Moldavië zich ontwikkelt in een positieve richting. Ik wijs er opnieuw, ook publiekelijk, op dat wij ons zorgen maken over de onevenredige druk van de Russische Federatie op Moldavië. Men heeft de kiezer in ieder geval niet beïnvloed, lijkt het. De beste remedie hier is dat er voor de Moldavische burgers zichtbare en tastbare vooruitgang is. Moldavië is een belangrijk land voor Nederland, het zit dus niet in de marge. Kijk ook naar de wijze waarop wij samenwerken met Moldavië op het gebied van het IMF en de Wereldbank.

De **voorzitter**: Dank aan de Minister voor de beantwoording in eerste termijn. De spreektijd in tweede termijn is een minuut.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Ik zal het heel kort houden. Ik dank de Minister voor de beantwoording. Toen de Minister door de heer Kuzu werd geïnterrumpeerd over de symboolpolitiek, denk ik dat hij niet anders heeft willen doen dan wat wij hier elke dag ervaren, namelijk dat het de meest binnenlandse van alle buitenlandconflicten is. Er zit wel een sterke symbolische waarde aan, maar ik ben het zeer met de heer Kuzu eens: het is geen symboolpolitiek, het is geen symboolconflict en het valt dus ook niet op te lossen met symboolerkenningen. De Minister zegt: laten we Mogherini de kans geven. Heel goed, vooral doen. Maar ik maak mij wel enige zorgen over de ontwikkeling van een VN-resolutie, waarbij met name de Fransen voorop lijken te lopen. Ik zou er bij de Minister op willen aandringen om hierin ook een Nederlandse rol te pakken of Mogherini in ieder geval de ruimte te geven om daarin mee te doen. Ik denk ook dat Duitsland een belangrijke rol vervult. Het is in ieder geval van belang dat de Palestijnse resolutie, waar Jordanië waarschijnlijk de terughoudende indiener van zijn zal, geen weg voorwaarts is.

Ten slotte een opmerking over alle bedragen die voor Syrië zijn gepledged en die wij ook hebben uitgegeven. Wordt het niet eens tijd om een aantal landen, dat wel pledget maar voortdurend niet overmaakt, een keer aan te spreken? Is de tijd van naming-and-shaming niet aangebroken?

Voorzitter: Ten Broeke

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Even terug naar het vluchtelingenvraagstuk. Ik heb geenszins de bedoeling om de Ministers tegen elkaar uit te spelen, helemaal niet. Ik sloeg alleen aan toen ik mij afvroeg wat je constateert als de absorptiecapaciteit van Jordanië en Libanon een grens heeft bereikt. Die conclusie wordt getrokken en wat doen we dan met de conclusie? Dat was mijn vraag. Ik hoor daar graag nog de reactie op van de Minister van Buitenlandse Zaken.
Dan het Midden-Oosten Vredesproces. Erkenning is nu niet aan de orde, dat heeft de Minister de vorige keer ook gezegd. Dat is een helder standpunt. Ik heb de Minister ook goed horen zeggen dat – het is misschien wel goed om dat nog even te bevestigen – er op dit moment geen andere regeringen zijn dan die van Zweden en Ierland die de Palestijnse Staat erkennen. Er zijn natuurlijk wel bewegingen geweest van parlementen, maar een erkenning vindt altijd plaats door een regering. De intensiveringen hebben alleen diplomatieke consequenties als het gaat om de coalitie tegen ISIS, heb ik begrepen, en niet op andere gebieden. Het gaat niet om hulp, handel et cetera van Midden-Oostenlanden, zoals Saudi-Arabië. Het is alleen gericht op de anticoalitie. Ik had nog een vraag gesteld over Imad el-Alami, de Hamas-man die in Turkije zit. Moet de NAVO Turkije daar niet op aanspreken?

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Ik heb twee punten voor de tweede termijn. Ten eerste over de resultaten van de inzet van militair geweld in Irak en Syrië. Ik heb gevraagd daar in internationaal verband meer op aan te dringen, omdat we niets anders horen dan vage berichten over burgerslachtoffers en terloopse berichten over militaire successen. We willen niet geconfronteerd worden met latere berichten, waar dan allerlei commentaar op gegeven moet worden, soms ook afwijzend commentaar wanneer het gaat om burgerslachtoffers. Graag dus een inzet op dat vlak.
Ten tweede het Midden-Oosten Vredesproces. Ik heb er zelf in eerste termijn niet over gesproken, maar er is wel veel gezegd over het Midden-Oosten Vredesproces. Het is mijn stellige overtuiging dat de dood van de Palestijnse Minister Ziad Abu Ein veel meer losmaakt dan wij ons hier realiseren. Ik zou aan de Minister willen vragen of hij ervoor voelt om bij Israël aan te dringen op een onafhankelijk onderzoek naar de omstandigheden rond de dood van deze Minister. Ik bedoel een VN-onderzoek, want wanneer het weer door de Israëlische IDF wordt onderzocht – wat gebruikelijk is – is het een slager die zijn eigen vlees keurt.

Voorzitter: Eijsink

De heer **Kuzu** (Groep Kuzu/Öztürk): Voorzitter. Ik sluit me aan bij de laatste woorden van de heer van Bommel. Het is belangrijk dat er onafhankelijk onderzoek plaatsvindt. We hadden het net over het verkeerde keelgat. Het woord «symboolerkenning» valt ook in het verkeerde keelgat. Ik vind dat erkenning in deze kwestie geen symbool is. Als we het hebben over een gelijke uitgangspositie voor een mogelijke onderhandeling, dan pleit ik er nogmaals voor dat we dat niet doen gedurende dat traject, niet gedurende een vaag strategisch moment waarop dat eventueel aan de orde kan zijn met allerlei voorwaarden. Je moet dat aan de voorkant regelen. Nogmaals dus de oproep om dat te doen. Het is inderdaad een helder standpunt van deze regering, deze Minister, dat het nu niet aan de orde is. Ik ben blij dat het niet wordt uitgesloten voor de toekomst, maar ik blijf erbij dat ik het

op dit moment een onrechtvaardig standpunt vind en dat die erkenning niet nu, maar al gisteren aan de orde had moeten worden gesteld door deze regering.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. Ik wil ook graag nog even terugkomen op de dood van de Palestijnse Minister. Ik zag dat VN-gezant Serry inmiddels ook heeft aangedrongen op een onafhankelijk onderzoek. Wellicht zou het, in het verlengde van de oproep van de heer Van Bommel, goed zijn als Nederland zich bij die oproep zou aansluiten. Ik denk dat een onafhankelijk onderzoek noodzakelijk is, in ieder geval om te proberen de escalatie een beetje ongedaan te maken.
Dan nog even over de resolutie die in de maak zou zijn door Frankrijk. De heer Ten Broeke leek zich daar tegen te keren, maar wellicht dat de Minister erop in zou kunnen gaan hoe hij staat tegenover één element van de resolutie, namelijk het bepalen van een deadline voor de onderhandelingen – er wordt twee jaar genoemd – en of hij ook voorstander is van een dergelijke horizonbepaling. Ik laat het hierbij.

De heer **Knops** (CDA): Voorzitter. Dank aan de Minister voor de beantwoording. Die metafoor van het orkest, proberen als een orkest te fungeren, spreekt me zeer aan. Dan is alleen de vraag: wat voor soort muziek wordt er dan gespeeld? Daar zitten toch nog wel wat dissonante tonen tussen. Ik denk dus dat de compositie nog niet heel goed wordt uitgevoerd.
Ik heb de Minister gevraagd de rol van Turkije als een ingewikkelde bondgenoot met meerdere vlakken – zoals de Minister zelf zei – verder te duiden. Ik heb met name gevraagd naar de relatie Turkije/Rusland. Hoe verhoudt zich die tot de maatregelen die de EU neemt tegen Rusland, de gasdeal die nu gesloten is tussen Turkije en Rusland en het gezamenlijk optreden van de heren Poetin en Erdogan?
Ik wil nog een keer benadrukken – en dan onderstreep ik ook de woorden van de Minister – dat Turkije heel goed werk doet met de opvang van vluchtelingen. Dat hebben we met eigen ogen gezien en het mag niet onderschat worden hoeveel inspanningen daarvoor geleverd worden. We hebben daar dus waardering voor. Tegelijkertijd vind ik ook dat we kritisch moeten zijn op de dingen die ze nalaten. Zo moet mijn opmerking ook gezien worden.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Dank voor de beantwoording door de Minister. Ik zal niet in herhaling vallen, maar wil wel mijn zorg uitspreken. De Europese Unie komt niet verder met Oekraïne en Rusland door het formuleren van vervolgstappen. Het komt op mij toch een beetje over alsof we proberen Minsk – waar het misschien dood was – weer tot leven te brengen, maar ik denk dat er meer voor nodig is dan alleen maar op hetzelfde pad voortgaan. We moeten duidelijk maken hoe de controle van die afspraken eruit ziet en welke consequenties het heeft.
Het standpunt van de fractie van de Partij van de Arbeid over de erkenning is bekend. Wat ons betreft zou het nu wel degelijk een goed moment zijn, maar we hebben daarover al gesproken in het vorige debat. Wat ik wel belangrijk vind – en daar sluit ik me aan bij andere sprekers – is dat er snel duidelijkheid komt over het tijdpad van de inspanningen van mevrouw Mogherini. Het is natuurlijk terecht om te zeggen: zij moet nu de ruimte en de tijd hebben om dat plan uit te werken. Dat is voorwaar geen gemakkelijke opgave, maar ik denk wel dat het iedereen in dit parlement, maar ook in andere nationale parlementen, helpt als we weten op welke termijn we een voldragen plan van Mogherini tegemoet zouden kunnen zien. Een laatste vraag over de verschillende initiatieven om de Veiligheidsraad hierbij te betrekken. Ik wil de Minister maar één simpele vraag stellen: is hij het met me eens dat het niet verstandig is om vooraf

ontwerpresoluties of resoluties af te wijzen, maar dat hij beter eerst goed naar de inhoud kan kijken?

De **voorzitter**: Ik merk op dat er in de tweede termijn diverse nieuwe onderwerpen aan de orde gesteld zijn. Ik moet op de tijd letten en geef de Minister vier minuten voor de beantwoording. Als vragen niet beantwoord zijn, moet u de Minister er niet op aankijken, maar mag u het mij aanrekenen. Ik kom er graag op terug in de volgende procedurevergadering.

Minister **Koenders**: Ik dank de Kamer voor de gestelde vragen. Ik zal het in telegramstijl doen gezien de tijd.
De VN Veiligheidsraadresolutie staat niet op de agenda van de vergadering van de Ministers van Europese Zaken. Ik kan u er alleen maar over zeggen dat ik daar uiteraard ook contact over heb met de collega's. Ik ben er niet voor als resoluties van tevoren worden afgewezen. Het is inderdaad van belang dat we daar met de collega's van Duitsland, Engeland en Frankrijk nauwkeurig over in gesprek zijn om te bevorderen dat de onderhandelingen zo spoedig mogelijk het bevinden en ook de legitimiteit krijgen die velen wensen. Ik denk dat dat een goede zaak is.
Mevrouw Ploumen spreekt collega's aan exact op het punt dat aan de orde is gesteld, namelijk dat er ook een heleboel landen wel wat meer kunnen doen. Daar heeft zij zelfs een belrondje voor georganiseerd, als ik me niet vergis. Dat is terecht en ik stel dat zeer op prijs.
Ik geloof niet dat de Europese Unie alleen maar naar Minsk kijkt. Maar de vragen die mij gesteld waren gingen over Minsk, of dat nog een kruispunt is en hoe we daarmee verder gaan. Het lijkt mij belangrijk omdat dat het enige is waar iedereen getekend heeft: de Russische Federatie, separatisten, Oekraïne, landen van de OVSE. Dat kan niet zomaar eenzijdig worden opgegeven. Er hoort ook ondersteuning bij voor bijvoorbeeld de controle. Is Minsk op zich een oplossing voor het probleem? Op dit punt ben ik het zeer eens met de heer Servaes: het antwoord is nee. Daar zullen ze op een aantal punten bij betrokken blijven: de relaties met Rusland, de hervormingen in de Europese Unie, de decentralisatiewetgeving, het vasthouden aan de sancties – zeker op het moment dat de situatie daar niet verbetert – niets uitsluiten voor de toekomst.
Wat betreft de relatie Rusland/Turkije is er nog geen sprake van een done deal tussen de Russische Federatie en Turkije. Ik begrijp dat er alleen voorlopige afspraken over de leveringen van extra gas zijn en er gekeken wordt naar een studie voor additionele pijplijnen. Uiteraard is het aan Turkije om hierover met de Russische Federatie te praten. Dat valt niet onder de sancties. De Europese Unie houdt ook een dialoog open over energierelaties met de Russische Federatie.
Ten aanzien van de opvang van een Hamas-kopstuk in Turkije heb ik kennisgenomen van de berichten, maar kan ik ze niet bevestigen. Uiteraard zal het kabinet Turkije blijven aanspreken op de bestrijding van terreur. Als zich zaken voordoen die aandacht vereisen, zullen we dat aan de orde stellen, maar we kunnen niet bevestigen of het om Imad el-Alami gaat. De naam is ons nu niet bekend.
Ik krijg nu het bericht binnen dat er wordt gekeken naar een gezamenlijk onderzoek van Palestijnse en Israëlische zijde. Dit is een groot risico voor mij. Ik word vaak geconfronteerd met een bericht van Twitter of een nieuwsbericht. Ik heb gezegd dat ik het ernstig vind wat er gebeurd is met de ex-minister, ik ben er verontrust over. Ik kan echt niet op alles direct reageren. Dan hoor ik later dat ik te snel gereageerd heb. Een gezamenlijk onderzoek zou ik op zich een heel goede zaak vinden. Ik kan de juistheid van het bericht niet voor honderd procent bevestigen, maar het is een lijn die ik goed zou vinden omdat men dan samenwerkt. Ik spreek daar mijn steun voor uit, maar ik kan niet voor honderd procent bevestigen dat het bericht juist is.

Bescherming bevolking is een essentieel punt voor mij. Ik heb het bij generaal Allen aan de orde gesteld. Deze generaal doet de coördinatie van alle operaties van ISIS. Ik was onder de indruk van de wijze waarop generaal Allen daarmee omging en hij zeer serieus alle manieren waarop operaties plaatsvinden prioritair maakt. Dat meen ik echt heel serieus, zeg ik tegen de heer Van Bommel. Ik heb in het verleden heel veel van dit soort discussies gevoerd.
We zullen de Kamer volgende week inlichten met een brief op basis van de andere door u gestelde vragen.

De **voorzitter**: Ik bedank de Minister. Wij wensen u veel succes bij de RBZ volgende week.

Sluiting 16:03 uur.